

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

-
- 3 Olle Josephson:
Svenskans ställning
 - 4 Ylva Hård af Segerstad:
Konsonantskrift och smilisar
 - 10 Anna-Malin Karlsson:
Läsa kors och tvärs
 - 16 Frågor och svar
 - 22 Inger Lindberg:
Myter om tvåspråkighet
 - 29 Bengt Ahlfors:
Svenska, finska och mandinka
 - 34 Inger Ahlgren: Teckenspråk
 - 40 Insänt
 - 43 Nyutkommet
 - 47 Noterat

4/2002

Tack till

Expressen

Göteborgs-Posten

ICA-kuriren

Norstedts Ordbok AB

Prima Vista – Företagsuniversitetet AB

Sveriges Television AB

Sydsvenska Dagbladet

Upsala Nya Tidning

Ångpanneföreningen AB

Östgöta-Correspondenten

som ger generöst ekonomiskt stöd
till Språknämndens verksamhet.

Svenskans ställning

Genom den parlamentariska utredningen *Mål i mun* (SOU 2002:27) och höstens valrörelse blev 2002 ett år av språkpolitisk debatt. Kan vi se några skiljelinjer?

En första fråga handlar om språk som skyldighet och språk som rättighet. Valdebatten rörde skyldigheten att kunna svenska. Mål i mun talar om allas rätt till språk. Det innebär dock inte att svenskan ges en undanskymd ställning. Utredningen föreslår en lag om svenska som huvudspråk. Varje medborgare är skyldig att följa lagen, och den föreslagna lagstiftningen är därför en kraftfull markering av vikten av att kunna svenska.

En annan, mycket närliggande, fråga gäller svenskans ställning i Sverige. Här kan man urskilja tre ståndpunkter.

Den första betonar det nödvändiga i att alla i Sverige kan svenska. Det behöver inte innebära fientlighet gentemot andra modersmål, men i grunden ses de som tämligen betydelselösa. Kanske tycker ungefär en tredjedel av alla svenskar ungefär så. I en enkätundersökning med 1 000 slumpvis utvalda svenskar tog ca 40 procent helt eller delvis avstånd (män mer än kvinnor) från påståendet ”det är viktigt att bevara invandrarspråken i Sverige” (se bilaga 2 till *Mål i mun*). Något under 40 procent menade att det vore bäst om alla i Sverige hade svenska som modersmål.

Den motsatta ståndpunkten innebär att svenskan ses som ett språk bland många andra i Sverige. Det är praktiskt att kunna svenska, eftersom det råkar vara majoritetsspråket, men egentligen inte nödvändigt. Synsättet formulerades t.ex. i en debattartikel av Lennart Lundmark i *Dagens Nyheter* den 4 september: ”Det går alldeles utmärkt att ordna så att minoriteter kan utöva sin medborgerliga rättighet och fullgöra sina medborgerliga skyldigheter utan att de talar majoritetsspråket. Naturligtvis kan de inte komma i fråga för vissa arbetsuppgifter, men på en arbetsmarknad som är mindre inskränkt än den svenska är inte språkfrågan avgörande.”

Den tredje ståndpunkten formuleras i *Mål i mun*. Alla måste kunna svenska, och alla ska få tillfälle att utveckla sitt modersmål, vilket det än är. (Dessa mål är inte svärförenliga, se Inger Lindbergs artikel i detta nummer).

Det måste sägas att detta ställningstagande är det enda realistiska och rimliga. De andra ståndpunkterna må i och för sig vara grundade i respektabel omsorg om samhällsgemenskap på lika villkor eller om kulturell mångfald. Men som praktisk politik i dag leder de fel: det språkligt förtrycket ökar, och stora medborgargrupper stängs ute.

Olle Josephson

Konsonantskrift och smilisar

YLVA HÅRD AF SEGERSTAD

Man har totalt 160 tecken på sig för ett sms-meddelande. Då gäller det att klämma ihop texten med förkortningar, särskilda symboler och utelämnade småord. Ofta fungerar det bra. Ylva Hård af Segerstad, språkforskare vid Göteborgs universitet, går igenom språkbruket i sms-meddelanden.

Att skicka sms (sms står för Short Message Service), eller textmeddelanden via mobiltelefoner, har blivit allt populärare de senaste åren. Enligt en undersökning av Temo på uppdrag av Telia Mobile skickades bara i Telias nät 389 miljoner sms under 2001. Det är en ökning med 210 procent på ett år.

Jag har just avslutat en avhandling om bland annat språket i sms-meddelanden. Under mitt avhandlingsarbete har emellanåt oroad människor hört av sig till mig. De fruktar att det ökade bruket av exempelvis mejl, chatt och sms ska utarma språket. Man har sett att särskilt ungdomar använder ett förkortat, grammatiskt relativt förenklat språk med starka inslag av framför allt engelska lånord.

Man oroar sig för är att det ska leda till att språket förlorar i kärnfullhet och nyansrikedom, och att folk inte längre ska kunna stava eller uttrycka sig korrekt.

Vad som glöms är att vi ständigt använder vårt språk på många olika sätt och anpassar det efter en hel rad faktorer. Det är så självklart, och vi är så bra på det att vi inte ens är medvetna om det. Vi formulerar en jobbansökan på ett sätt och pratar med familjen vid middagsbordet på ett annat. Den ena användningen av språket utesluter inte den andra. Det samma gäller språkbruket i sms.

I den här artikeln ska jag gå igenom hur sms-skribenter anpassar sig till sms-meddelandenas speciella villkor. Alla exempel är autentiska. Jag har samlat in dem genom ett formulär på en webbsida som konstruerats för sms-studien. Via min personliga webbsida och artiklar i dagstidningar inbjöds folk att anonymt besvara frågor om hur och varför de använder sms. Samtidigt ombads de att lämna exempel på sms genom att kopiera ett meddelande som de själva skickat, tecken för tecken. Ett antal personer förde under en tid en sms-dagbok, där de be-

svarade frågor kring sitt sms:ande. Under samma period vidarebefordrade de sina meddelanden direkt till min mobiltelefon. Dagböcker och vidarebefordrade meddelanden följdes sedan upp med intervjuer. I skrivande stund har jag samlat in ungefär 800 meddelanden. I exemplet har jag bytt namn mot pseudonymer för att bibehålla informanternas anonymitet. Där endast initialer angetts har dessa ersatts av X. Förkortningar och utelämnade ord har jag skrivit ut inom hakparenteser för att visa vad som uteslutits.

Text till bekanta

Förutsättningarna för textproduktionen i sms är mycket speciell: varje sms-meddelande är begränsat till 160 tecken inklusive mellanslag. Meddelandena skrivs oftast med hjälp av telefonens minimala knappats och läses på telefonens lilla skärmfönster. Man kan också skicka sms via sms-tjänster på webben. Där skriver man meddelandena på ett vanligt dator-tangentbord, vilket går snabbare och lättare än på mobiltelefonen. (De allra flesta av mina exempel kommer från mobiltelefon-sms.)

De flesta sms skickas till en vän (60 procent enligt Temo-undersökningen) eller familjemedlem (26 procent sms:ar oftast till partnern). Innehållet bygger ofta på sånt som både sändare och mottagare är bekanta med sedan tidigare, och behöver därför inte uttryckligen specificeras. Därför kan ett meddelande mycket väl se ut som i exempel 1:

(1) Ja det gör vi

Skriftspråket som används i sms-meddelanden är ofta talspråkshärmande. Exempelvis är det vanligt att utelämnas verb-

ändelser. Om man stavar som det låter sparar man både tid, ansträngning och utrymme. Men den talspråksliknande stavningen är inte bara ett sätt att spara utrymme. Att skriva sitt meddelande som exempel 2, i stället för att skriva ut alla orden ("Jag är tillbaka! Ska vi ses? X"), sparar in tio tecken samtidigt som det slår an en familjär och informell ton. Stavningen och användningen av oetablerade förkortningar visar också att sändaren behärskar "e-jargongen" – vilket i och för sig inte behöver vara ett medvetet val.

Stavningen

visar att sändaren

behärskar

e-jargongen

(2) JA E TILLBAXS! CS? X

Att förkorta

De sms-meddelanden jag samlat in visar många olika sätt att spara utrymme, tid och ansträngning. Strategierna har likheter med dem som iakttagits i engelska, tyska och finska ungdomars textmeddelanden (Grinter och Eldridge, 2001, Eldridge och Grinter, 2001, 2002b, Kasesniemi och Rautianen, 2002). Man anpassar sig till det begränsade utrymmet, samtidigt som man minskar ansträngningen och tiden det tar att knappa in på telefonen. Här ska ges exempel på ett antal förkortningsmetoder som är karaktäristiska för sms.

Etablerade förkortningar

(3) Lust att hålla mig sällskap på en cigg så ska du få se **ngt** [något], förutom en lerig Fia?

Etablerade, traditionella förkortningar

används i sms av samma anledning som i andra sammanhang: för att spara tid, ansträngning och utrymme.

Nya, oetablerade förkortningar

(4) hallå lina, hur **e[är]d[et]**? vad händer i helgen. ska vi ta en fika? ha **d[et]** bra! Vi **cs[ses]**. **p&k**[puss och kram]/sofia

(5) Va **QL**[kul] det ska bli på LÖR!

Nya förkortningar av svenska ord är vanliga. Många är gjorda i analogi med förkortningar man kan se i chattrum där det mest kommuniceras på engelska. Exempel 4 och 5 visar bl.a. svenska förkortningar som bygger på att uttalet av bokstavsnamnen låter som hela ord. I exempel 4 får symbolen & få stå för *och*, medan de initiala bokstäverna *p&k* förkortar hela frasen *puss och kram*.

Engelska förkortningar

(6) YES YES, MASTER OF BAR-BECUE RETURNS... **BTW**[by the way = förresten]: LYCKADES INTE FÅ MED EXPEDITEN PÅ SYSTEMET...

En del engelska förkortningar som blivit etablerade i chattrum används också i svenska sms. Se även exempel 24. Det är inte ovanligt att fraser eller hela meddelanden skrivs på engelska.

(7) **ello babe..** va görs?? spanar du på kalle eller..? :p *haha* **keep rockin'** // m.

Korta ord i stället för långa

(8) japp men det syns **ej**[inte] vem det är ifrån. x

(9) KATTEN HAR FÅTT KIDS[UNGAR]

Långa ord kan bytas ut mot ett kortare, även om det kortare ordet inte är så vanligt i vardagligare tal eller skrift, som i exempel 8. I exempel 9 har det långa svenska ordet bytts mot ett något kortare ord på ett annat språk, som vanligtvis är engelska. Så används ju engelska också i vardagstal.

Talspråkshärmande stavning

(10) **Höllö höllö**[hallå hallå!] **Bler**[blir] det **nön**[någon] beachvolley **elle**[eller]?

(11) Bry **dej**[dig] inte **å**[och] du eller din syrra kan **la gö de**[väl göra det] själva. Eller?

Man stavar inte sällan ett ord som det uttalas, och dialektala ord och uttryck används ofta i sms. Det beror inte alltid på att sändaren inte känner till stavningsnormen, utan snarare på ett medvetet val. Det är heller inte ovanligt med talspråksspecifika ord eller ljud, exempelvis *hmmm*, vilka ofta saknar eller har en annan normerad stavning (*hm* i SAOL).

(12) **Hmm**, vad jag inte kommer ihåg bra... Jag tror dessutom att jag håller på å bli sjuk! Kanske bättre på torsda..simma lugnt!

Utelämnings av det självklara

(13) [**Ska vi ses på**]cafe japan [**kl**]19?

(14) [**Jag**]Blir lite sen.

Kunskap om vem som skriver meddelandet, tillgång till delad gemensam bakgrundkunskap och liknande gör att det

är möjligt att utelämnas t.ex. pronomen, hjälpverb, verbändelser, prepositioner eller infinitivmärke.

(15) TJO.JA[G] **SPIKA**[DE] TEN-
TAN.DET BLEV ETT BRA G

Utelämnad interpunktion

(16) Ge mig ditt nummer har det inte längre så ringer ja ikväll ska spela fotboll

Genom att utelämnas interpunktionen sparar man knapptryckningar och tid.

Utelämnade mellanslag

(17) KOMINIAFFÄREN

(18) UtanBaraÖkatOchJagÄlskarDig
Mer&MerFastänDuÄrSurPåMig.
MenVillDuInteHaMigSå..SåBlirJag
Jätteledsen.DuBehöverInteFlyttaUpp
HitKäraVän.DuÄrNogBaraRädd

Exempel 18 är skickat via en sms-service på webben. Meddelandet är skrivet med hjälp av ett vanligt tangentbord där det är lättare att ändra skiftläge än när man skriver med knappsatsen på telefonen. Genom att markera början på varje ord med versal ökar man läsbarheten.

Konsonantskrift

(19) Har du **prgmrt**[programmerat] videon?

Om man låter bli att skriva ut alla bokstäverna i ord, i första hand vokalerna (om än ej konsekvent), sparar man knapptryckningar. Vad man menar framgår ändå tydligt av sammanhanget.

Icke alfabetiska tecken

(20) Om de[t] e[är] ngn[någon] tröst så känner ja[g] mig som **1**[en] j-la[jävla] förlorare. Snälla, ja[g] vet att ja[g] va[r] o[ch] e[äe] **1**[ett] svin, men ja[g] pallar ej å[att] bli påmind om de[t] hela tiden. Så känner ja[g] de[t].
X

(21) Hej, ska precis iväg &[och] träna. Ska du med i morgon? X

I exempel 20 står siffran 1 för *en* och *ett*. I övrigt är just detta meddelande extremt väl anpassat efter utrymmesbegränsningen: det består av exakt 160 tecken inklusive mellanslag. Det ger också exempel på ett flertal förkortningsstrategier utan att förlora i expressivitet.

Endast gemener eller versaler

(22) E DE TAEKWANDO DU
TRÄNAR?

Genom att inte ändra skiftläge sparar skribenten tid och ansträngning. En del mobiltelefoner är inställda att automatiskt inleda varje ny mening med versal. Att konsekvent skriva med endast gemener eller versaler kan naturligtvis också vara ett medvetet val från sändarens sida för att signalera informell ton, och kanske en sorts intimitet med mottagaren.

Smilisar

(23) Yepp, den har jag ! Fixar en kopia på den :-)

(24) Det var ju inte ett kryptisk meddelande... man skulle kunna tro att du hade X. på besök:) Lev Väl! Miss U!

Smilisar (jfr engelska *smileys*), eller emoti-

cons, som de ibland kallas, är kombinationer av tecken i försök att efterlikna ansiktsuttryck. Smilisar visar hur någonting ska tolkas, d.v.s. känslor och attityder som i talsituationer förmedlas främst via ansiktsuttryck. Symbolerna är relativt grovhuggna och kan precis som riktiga ansiktsuttryck tolkas på många olika sätt, men sammanhanget ger återigen ofta tolkningen. Det kan vara svårt att veta om ett meddelande är tänkt att tolkas som ironiskt när man inte har några ledtrådar från vare sig röst eller ackompanjerande ansiktsuttryck. Smilisar kompletterar informationen.

Vill man skriva andra symboler än bokstäver och siffror kräver många mobiltelefonmodeller en särskild procedur. Man måste välja att infoga en symbol från menyn på telefonen. En smilis-symbol som består av tre tecken (exempelvis ett kolon, ett streck och slutparentes) kräver alltså att den proceduren genomförs tre gånger. En del telefonmodeller som utformats med ungdomar som målgrupp har en uppsättning färdigprogrammerade smilisar att välja bland.

Asterisker

(25) Älskar dig ***puss o en lååång kram***

(26) ***pet i sidan*** Hur vågar du ha upptaget när goa pågen ringer..!>? ***peta lite till*** ;o) Hör av dej när linjenär öppen! ***Cjamiz*** /X.

Asterisker som omgärdar ett ord eller en fras signalerar ofta en attityd eller känsla på samma sätt som smilisar. Men de kan också markera en händelse eller en aktivitet.

Exemplen ovan har visat på ett urval av

förkortande strategier som används i sms. Många gånger tycks de också fylla flera funktioner på samma gång, även om det kanske inte alltid varit den uttryckliga avsikten. Man sparar lite tid och utrymme, och knyter kanske också samtidigt an till något man har gemensamt med mottagaren, t.ex. genom att använda dialektala ord eller syfta på något man känner till gemensamt. Och kanske tycker man att det är roligt att leka med ord och stavning.

Snabbtext och särskrivning

De flesta moderna mobiltelefoner har en programvara som sparar in antalet knapptryckningar. Snabbtext-programvaran predicerar, eller gissar, vilket ord det är man vill skriva. Gissningen baseras på det mest frekventa ordet med den aktuella sekvensen av tangenttryckningar. Därför kan det uppstå märkliga fel i meddelandena när programvaran gissar på ett annat ord än det skribenten avsett. Telefonens lilla skärmfönster kan kanske inte visa hela meddelandet samtidigt, och avsändaren kan glömma eller strunta i att kontrollera den färdiga texten.

(27) JA E HEMMA KOM HIT
NM[OM] NI VILL

(28) Ok. Jag **gör**[hör]av mej på måndag för och kollar igen! Vi ses

Ordet *för* i exempel 28 är gissningsvis ingen felpredicering, utan står troligen för *förmiddag*.

När man använder autotextprogramvaran kan det bli frestande att skriva isär ett sammansatt ord. Det är enklare än att manuellt föra in den sammansättning som är ovanligare än orden som ingår i sammansättningen. Resultatet kan bli

som i exemplen nedan, där sändaren troligen är medveten om att orden brukar vara sammansatta.

(29) Katt mat! Puss. X.

(30) KAFFE GREJEN?

Förändras skriftspråket?

Dessa teknikdrivna effekter kan komma att öka särskrivningen av sammansatta svenska ord. Man kan vidare spekulera över om de nya förkortningar som används bl.a. i sms kommer att bli etablerade och börja användas även i andra sammanhang. Det beror bland annat på vilka stavningsverktyg som utvecklas för sms. Bättre och mer ändamålsanpassade stavningsverktyg kräver mer kunskap om hur skrift används i sms-meddelanden och vad sms används till. I nuvarande stavningsverktyg för sms är orden anpassade efter normal skriftspråksstandard och tillåter varken situationsanpassade ord och uttryck, ordlekar eller uppfinningar av nya ord.

Men de som fruktar att skriftspråket radikalt håller på att förändras kan nog lugnas. Språkbruket i sms bör snarast ses som en specialanpassning till förutsättningarnas för just denna typ av kommunikation. Det är en variant bland många andra varianter och användningar. Det visar exempel på kreativa språkliga lösningar för att undvika det som är ansträngande, tidskrävande, utrymmeskrävande eller svårt att uttrycka i skrift.

Man kan bara spekulera över om just detta språkbruk kommer att sprida sig till andra typer av texter eller om det kommer att påverka det talade språket. Som all språkförändring beror det på om typen av skriftbruk upplevs som effektiv av till-

räckligt många. Om barnen i skolan får lära sig och öva på att använda skrift enligt rådande normer, får de en bas att utgå ifrån. Sedan kan de anpassa sin egen skriftspråksanvändning efter situation, medium, syfte och mottagare. I takt med att bruket förändras kommer så småningom också normerna för skriftspråket att förändras. ■

LITTERATUR

- Döring, N. (2002b), "Kurzm. wird gesendet" - Abkürzungen und Akronyme in der SMS-Kommunikation. [Abbreviations and Acronyms in Text Messaging]. *Muttersprache*. Vierteljahresschrift für Deutsche Sprache. Heft 2/2002. ISSN 0027-514X. Full Text: <<http://www.nicola-doering.de/publications/sms-kurzformen-doering-2002.pdf>>
- Eldridge, M. och Grinter, B. (2001), Studying Text Messaging In Teenagers. CHI 2001 Workshop: Mobile Communications: Understanding Users, Adoption & Design <http://www.cs.colorado.edu/~palen/chi_workshop/papers/EldridgeGrinter.pdf>
- Grinter, R. E. och Eldridge, M. (2001), "y do tngrs luv 2 txt msg.". *European Conference on Computer-Supported Collaborative Work*, Germany.
- Kasesniemi, E.-L. och Rautiainen, P. (2002), Mobile culture of children and teenagers in Finland. I: Katz, James E. och Aakhus, Mark, *Perpetual Contact. Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Temo på uppdrag av Telia Mobile (februari 2002). *SMS-undersökning*. Temo Direkt: T-22813. Sammanfattning av undersökningen hittas på: <[http://han16ns.telia.se/telia/thk/thkpre52.nsf/vNyhetsEfocus/7BB5825D48AD49DA41256-B5F003228F8/\\$file/SMStabell.doc](http://han16ns.telia.se/telia/thk/thkpre52.nsf/vNyhetsEfocus/7BB5825D48AD49DA41256-B5F003228F8/$file/SMStabell.doc)>.

Ylva Hård af Segerstad lade fram sin avhandling vid Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet, den 21 december i år.

Läsa kors och tvärs

ANNA-MALIN KARLSSON

Vi läser en text från början till slut: uppifrån och ned, från vänster till höger. Eller gör vi inte det? Har Internet förändrat läsbeteendet?

Anna-Malin Karlsson, forskare i nordiska språk vid Stockholms universitet, har undersökt hur webbtexter är uppbyggda och hur de läses.

Det talas ofta om att Internet, och framförallt webben, har förändrat vår textuppfattning. Vi vet dock inte så mycket, eftersom det finns ganska få undersökningar av hur folk egentligen läser webbtext. Redan 1997 intresserade sig dock två kognitionsforskare i Lund, Jana Holšánová och David de León (Holšánová & de León 1997), för hur människor söker information på Internet. De lät några personer leta information om ämnen som intresserade dem. Forsökspersonernas hantering av webbsidorna filmades, och efteråt fick de kommentera sitt beteende. Ett liknande läsexperiment genomförde jag själv några år senare

med en enda försöksperson: en van webb-användare och själv innehavare av en personlig hemsida (Karlsson 2001). Hon fick ta sig igenom ett antal personliga hemsidor samtidigt som hon fortlöpande kommenterade sin läsning och spelades in på ljudband. I ett annat sammanhang har jag själv analyserat samma hemsidor (Karlsson 2002).

I den här artikeln ska jag utifrån de två läsarundersökningarna och analysen av hemsidorna ge perspektiv på webbläsandets villkor. Artikeln ska inte läsas som en handledning för skribenter, men syftet kan ändå ytterst beskrivas som språkvårdande: Vilka typer av textutformning fungerar väl i praktiken, och varför? Och handlar det verkligen bara om hur språket är utformat? Vad ska en webbskribent tänka på?

Först dock en liten termutredning. *Webbplats* används här generellt för sammanhållna produkter bestående av en eller flera *sidor* (eller *webbsidor*). Termen *hemsida* (eller *personlig hemsida*) används om en speciell sorts webbplatser, och alltså inte om en webbplats startside, som i

stället benämns *indexsida*. Med personlig hemsida menar jag en webbplats som gjorts av en privatperson som vill presentera sig själv för andra. Det är just personliga hemsidor som mina undersökningar handlar om och som resonemangen i den här artikeln utgår ifrån.

Hemsidan som enhet

En viktig skillnad mellan webben och våra traditionella pappersmedier är att en webbplats yttre gränser inte är lika tydliga som en tidnings eller en boks. En veckotidning hålls ihop genom att den är häftad och har ett omslag av lite tjockare, blankt papper. På webben är det konkreta materialet alltid detsamma: datorskärmens. Men allt som visas på den tillhör inte självklart en och samma produkt. Att definiera det yttre *förpackningsformatet* är alltså svårt på webben, både för producenter och konsumenter.

Samtidigt behöver vi kunna identifiera formatet för att kunna förstå och använda den text vi läser fullt ut. Ofta är förpackningsformatet avgörande för vilken genre en text tillhör. Samma text kan byta genre om den flyttas t.ex. från veckotidning till en lärobok. Genrebestämningen är viktig, eftersom många av våra tolkningsramar hänger samman med den (Ledin 1999:30–32).

Hur gjorde min försöksperson för att överblicka hemsidan och definiera formatet? Jo, när hon ställdes inför en ny hemsida rullade hon snabbt upp och ner med hjälp av rullisten. Omedelbart letade hon

reda på den meny som ofta finns på den första sidan och som hjälper till att definiera formatet. Sedan klickade hon sig snabbt igenom menyn för att se vad som fanns. I det här fallet upptäckte hon att alla delsidor öppnades vid sidan av den så kallade ram som menyn ligger i, och drog då slutsatsen att hon befann sig inom en och samma hemsida.

Att använda ramar är alltså ett sätt att avgränsa en hemsida eller annan webbplats utåt. Ett annat är att utnyttja samma bakgrund, typsnitt o.s.v. på alla olika delsidor. I båda fallen spelar det ingen roll om dokumenten ligger på olika serveradresser. Många som använder gratisserverar får snart fullt på sina serverkonton och måste ta flera olika servrar i anspråk för att lagra hemsidans alla delar. Att definiera en hemsida eller annan webbplats efter den tekniska serveradressen är alltså ingen bra idé.

När försökspersonen snabbt klickade sig igenom hemsidans delar var det för att få en bild av hela hemsidans struktur. Men vilka olika slags sidor består en personlig hemsida av? Rubrikerna i menyerna var i det här fallet inte helt genomskinliga. Där stod exempelvis "Fröken Ur" eller "Me, myself and I". Efter att ha klickat sig till dessa sidor kunde försökspersonen dra slutsatsen att den sistnämnda var en ganska vanlig *egosida*, d.v.s. en sida där författaren presenterar sig. "Fröken Ur" var vad jag kallar en *innehållssida*, en sida med extrainformation mer eller mindre löst kopplad till innehavaren. Förutom

En webbplats yttre gränser är inte lika tydliga som en tidnings eller en boks.

dess två sidtyper förefaller en personlig hemsida kunna bestå av ytterligare ett antal delar. *Indexsidan* är den första sidan besökaren kommer till och den sida där menyn ofta finns. *Försidan* finns ibland före indexsidan, och man ska bara klicka sig förbi. *Länksidan* rymmer intressanta länkar. På *vännersidan* presenteras kompisar. Det kan också finnas en *fotosida*, en *gästbok* där besökare kan skriva en rad och ibland även en *dagbok* där innehavaren regelbundet skriver längre eller kortare betraktelser över tillvaron. Åtminstone såg det ut så 1998 när mitt undersökningsmaterial samlades in. Sedan dess förefaller det ha utvecklats nya genrer, som *skivsamlingen* och *fotodagboken*. (Observera att dessa beteckningar inte är fast etablerade, utan kompromisser av mina informanternas olika beteckningar. Överhuvudtaget är terminologin när det gäller olika typer av webbsidor i högsta grad under utveckling.)

När försökspersonen hade identifierat de olika delarna förstod hon vad det var för webbplats hon hade att göra med. Att vi behöver veta vilket format en sida är inordnad i och därmed vilken genre sidan tillhör, är inte konstigare än att vi får ut mer av en tidningsledare om vi vet att det är just en ledare och att den står i Svenska Dagbladet och inte i Dala-Demokraten. Våldigt sällan stöter vi på ledarartiklar utan att veta att de är just ledarartiklar. På webben möter vi däremot hela tiden texter med oklar genretillhörighet. Min försökspersons ivriga strävan efter överblick speglar förmodligen bara ett behov av att sätta in sidan i sitt nödvändiga sammanhang.

Även i Lundaundersökningen (Holšánová & de León 1997) verkade försökspersonerna ha behov av att identifiera det

jag här kallat förpackningsformatet. Exempelvis valde de hellre sidor de redan kände till, när de sökte information om olika ämnen. Påfallande ofta klickade de sig tillbaka till sidor de besökt alldeles nyss, genom att använda ”back”-knappen i webbläsaren. I en kanadensisk undersökning (Tauscher & Greenberg 1997) visade sig så mycket som 58 % av de uppsökta sidorna vara tidigare besökta sidor. Är sidorna kända kan man tänka sig att även det övergripande formatet, och därmed genren, är bekant – vilket inbegriper även viktiga faktorer som upphovsperson och kommunikativt sammanhang.

En webbsidas element

Så långt om webbplatsen som helhet och om varje webbsidas allmänna karaktär. Men en enskild sida består ju i sin tur av olika element, som kan läsas – och läses – på olika sätt. Till att börja med kan man skilja mellan skriftelement och andra element.

Om man ser till det rent visuella kan skriftelementen delas in i *rader*, *block* och *listor*. Dessutom finns *skriftbilder*, till exempel logotyper och banners, som är kombinationer av skrift och avbildningar. Enstaka skriftrader är de vanligaste elementen på försidor och indexsidor. Skriftblock finns i stora mängder på innehållsidor och i dagböcker. De flesta skriftbilder finns på försidor (logotyper) och länksidor (banners), medan listor förekommer ganska spritt – dock sällan på försidor.

Min testläsare konfronterades med skriftelement på flera olika sätt i experimentet: dels på de sidor som hon ombads läsa, dels lösryckta ur sitt sammanhang och presenterade som enskilda element. Jag bad henne då att så snabbt som möj-

ligt säga var hon trodde att elementet hörde hemma och vilken funktion det hade i en större helhet.

Det hände nästan aldrig att min försöksperson läste skrift på traditionellt sätt, d.v.s. i en rak följd från början till slut. Oftast började hon med att utvinna information om sidans innehåll på andra sätt. Hon väntade med att läsa skriften tills hon insåg att den innehöll just den informationen hon sökte.

Skriftens utseende var också avgörande för benägenheten att läsa. Var den för liten, för otydlig gentemot bakgrunden eller för bred, så tog det emot och hon lät helst bli. Graden av tålmod med ”jobbig” skrift varierade dock mellan sidtyperna. Ju längre hon tog sig in i hemsidans format, desto mer skrift förväntade hon sig. Störst var tålmodet med dagbokssidan. Här hade hon också en teknisk strategi för att manipulera skriften till en form som passade henne bättre: hon öppnade den aktuella ramen i ett nytt fönster och drog ihop detta till lämplig bredd. Detta knep tog hon till när hon var ute just efter skriftens innehåll.

Motviljan mot liten och svårläst skrift gällde dock inte det hon kallade ”administrativa spørsmål”. Här verkade det räcka att känna igen skriftelementet för att förstå innehåll och funktion. Experimentets minsta skriftrad identifierades genast av försökspersonen som en copy-rightangivelse, som ska stå längst ner: ”Det är det som står på insidan av bokomslaget. Först ska det ju vara en läcker framsida som gör att nån öppnar, men du får ju inte sno nånting”.

När försökspersonen till slut tog sig an

ett kompakt skriftblock skumläste – eller ”skannläste” – hon detta på jakt efter vad man kan kalla nyckelord. Dessa ord representerade kända företeelser som hon själv kunde relatera till. Man skulle kunna se det som en jakt på bekanta ordformer. Skannläsningen kunde börja var som helst på en sida – inte nödvändigtvis längst upp. På en sida som handlade om en påhittad aktionsgrupp började hon exempelvis läsa på detta sätt efter att ha tittat på ett fotografi en bit ner på sidan. Blicken föll då på det skriftblock som var närmast intill bilden. Först om hon hittade nyckelord som signalerade att texten kunde vara intressant började hon läsa skriften från början. Under intervjun säger hon också att hon föredrar listor, som ju ofta består av just nyckelord.

Det hände nästan
aldrig att min
försöksperson
läste skrift på
traditionellt sätt.

Även försökspersonerna i Holšánovás och de Léons undersökning valde gärna minska motståndets väg. De klickade sig vidare hellre än att stanna och läsa.

Icke-språkliga element

På personliga hemsidor och andra webbsidor finns förstås också element som inte är skrift. På flertalet av sidorna i mitt material bestäms det dominerande visuella intrycket av icke-språkliga element, trots att skriftelementen kvantitativt är fler. I undersökningen delade jag upp de icke-språkliga elementen i tre huvudkategorier: *fotografier, avbildningar* (icke-fotografiska representationer) och *abstrakta visualiseringar* (alla visuella former som inte är fö-

reställande). Också *bakgrunden* kan räknas som ett visuellt element. Fotografier är relativt ovanliga, med undantag för fotosidor. Avbildningar finns det gott om på vännersidor och länksidor, men också på indexsidor. Abstrakta visualiseringar används i allmänhet för att strukturera texten, ofta på skrifttyngda sidor som exempelvis i dagböcker.

Försökspersonens kommentarer om de icke-språkliga elementen bäddar för en annan indelning: man kan skilja mellan de element som representerar något som sidan handlar om och de som inte har någon innehållslig funktion. Till den första gruppen hör framförallt fotografier. Element ur den andra gruppen tolkade min testläsare som dekoration eller avgränsare. Det rörde sig både om potentiellt föreställande bilder och om abstrakta former. Det kunde vara rader av blommor, två takfläktar som ramade in rubriken på en sida eller en abstrakt grafisk figur som avgränsade menyn från sidans huvudsakliga innehåll.

I Lundastudien framgår det än tydligare att icke-språkliga visuella element har stark attraktionskraft. Försökspersonerna tenderade här att klicka på de flesta bilder, oavsett om dessa var kopplade till länkar eller inte. Min försöksperson klickade inte på allt, men använde musmarkören för att avslöja den tekniska adressen till varje bildokument. På så sätt kunde hon avgöra om de var länkar, och om de i så fall ledde ut från hemsidan eller till en annan sida inom det övergripande formatet.

Läs villkor och skrivråd

Det är inte särskilt troligt att de försökspersoner jag här skrivit om läser dagstidningar och böcker på samma till synes

fladdriga och ofokuserade sätt. Lässtrategierna bör alltså inte förstås som kopplade till person eller kognitiv förmåga i största allmänhet. Inte heller beror de på något slags allmän tidsbrist, utan hör snarare till de specifika läsvillkoren. Som läsare av webbtex förefaller man framför allt ha ett stort behov av att genomskåda den aktuella textens och sidans sammanhang – dess övergripande formatstruktur.

Läs villkoren är givetvis relevanta för den som ska skriva webbtexter: den text fungerar bra som går läsaren till mötes i hans eller hennes situation. En webbskribent gör alltså klokt i att vara tydlig med att på varje enskild sida erbjuda ledtrådar om formatstrukturen, t.ex. med hjälp av innehållsmenyer, länkar till förstasidan, uppgifter om upphovsman och senaste uppdatering. Eftersom visuella signaler visat sig effektiva kan det också vara bra att låta alla delar av hemsidan ha i princip samma övergripande utformning.

Att långa skriftsjok inte lämpar sig på webben kan man lära sig av de flesta handledningar för effektivare webbtex. Att döma av de undersökningar som refererats i denna artikel verkar detta stämma – men inte generellt. Vid vissa sidtyper väntar sig besökaren betydligt mer skriven text. Sådana sidor knyter an till en mer traditionell skriftkultur, befolkad av skribenter, författare och krönikörer, och hit går man för att läsa. Nätdagboken är det tydligaste exemplet, och dit kommer man när man redan bekantat sig med formatet.

Bilder drar åt sig uppmärksamhet, vilket man som webbskribent kan vilja dra nytta av. Till exempel kan man låta bilder fungera som tematiska ankare till kortare skriftavsnitt. Även här kan det dock vara klokt att ta hänsyn till genren: vilken typ av webbplats, eller del av webbplats,

handlar det om? I min undersökning av hemsidor förekom texter som i hög grad integrerade skriftspråk och andra visuella uttrycksmedel främst på ganska interna sidor. Det var sidor som vänder sig till chattkompisar och andra vänner. Texter till en bredare offentlighet tenderade att vara mer traditionellt skriftburna. Sättet att använda bilder och andra visuella uttrycksmedel ger alltså läsaren signaler om textens genre och kulturella sammanhang.

Webbskribenter brukar rådas att skriva kort, att vara konsekventa med länknings-teknik m.m. De råden får stöd av de läsar- och användarundersökningar som refererats här. Men ett par saker som hänger ihop med mer allmänna kommunikativa strategier och normer förtjänar nog att lyftas fram. Den ena är det yttre formatets betydelse. Läsaren behöver genomskåda den materiella inramningen, och det ger specifika problem på webben. Den andra är generernas roll och textkonventioners förmåga att vandra över mediegränser. I-

bland tenderar webbtexer att behandlas som något enhetligt och entydigt. Så är det inte. ■

LITTERATUR

- Holšánova, Jana & de León, David (1997), *Revealing user behaviour on the world-wide-web*. Lund University Cognitive Studies 60, 1997.
- Karlsson, Anna-Malin (2001), *Svenska chattares hemsidor*. III. *Texter och skrift. Visuellt och språkligt*. TeFa nr 40. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet
- Karlsson, Anna-Malin (2002), *Skriftbruk i förändring. En semiotisk studie av den personliga hemsidan*. AUS. Stockholm Studies in Scandinavian Philology, 25. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Ledin, Per (1997), *Texter och textslag – en teoretisk diskussion*. Rapport nt 27 från projektet Svensk sakprosa. Lund. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.
- Tauscher, Linda & Greenberg, Saul (1997), "How people revisit web pages: empirical findings and implications for the design of history systems." I: *International Journal of Human-Computer Studies*. 47. S. 97–137.

Om datatermer: <http://www.nada.kth.se/dataterm/>

FRÅGOR & SVAR

Renaste svenskan?

Jag har hört att den renaste/klaraste/tydligaste svenskan talas i trakten kring Stigtomta i Södermanland. Har ni några uppgifter om det? Finns det i så fall något mer att läsa om det?

Helmer Broberg

Svar: Alla idéer om att den bästa eller renaste svenskan skulle talas på en viss ort bör tas med en rejäl nypa salt. Det cirkulerar uppgifter om att man talar rikssvenska i t.ex. Uppsala, Östersund eller Nyköping, uppgifter som implicerar att uttalet är ”renare” på orten i fråga. Men ingen empirisk undersökning styrker att svenskan i t.ex. Stigtomta (som ligger strax utanför Nyköping) eller Östersund skulle vara renare än den i Vimmerby, Eslöv eller Sollefteå. Ett första problem är att klargöra vad klar, ren och tydlig står för i uttals-sammanhang. (Möjligen kunde man ta utgångspunkt i hur språkbrukare från olika regioner klarar av att uppfatta talare från andra regioner.)

Nyköpingspojken och Uppsalaprofessorn Olof Gjerdmann (1883-1965) ägnade mycket tid både åt

sörmländska stadsmål och åt uttalsnormering. I slutet av andra delen av sin avhandling *Studier över de sörmländska stadsmälens kvalitativa ljudlära* (1927) skriver han om föreställningen att Nyköpingspråket är bäst. Den kan ledas tillbaka till hertig Karls Nyköping i slutet av 1500-talet, då staden var centrum för förvaltning och högre utbildning. Gjerdmann prövar faktiskt de sörmländska stadsmälens lämplighet som uttalsnorm. Han anser Nyköping bättre än Strängnäs, Mariefred, Södertälje och Trosa så långt att man i Nyköping skiljer mellan *e* och *ä*, t.ex. i *rev* och *räv* (uppgifterna gäller alltså ca 1920). Å andra sidan är Nyköping sämre än t.ex. Strängnäs, Katrineholm och Södertälje, i det att Nyköpingsbor gärna har s.k. e-diftongering i långa vokaler, *maet*, *båeten*. Missuppfattningar av Gjerdmans diskussion kan möjligen ha givit spridning åt Nyköping-Stigtomtamytten.

Fredrik Lindström tar också upp Nyköpingsmyten i sin senaste bok, *Jordens smartaste ord* (2002). Han menar att fördelningen mellan götaländska och svealändska dialektdrag i

Nyköping i mycket sammanfaller med den i vad som förr hölls som riksspråk. Men också Nyköping har sin dialekt, skriver Lindström, ”det kan vem som helst

Men också
Nyköping har sin
dialekt, skriver
Lindström.

intyga som hört en Nyköpingsbo gå och bjäla lite till vardags”.

Claes Garlén, Olle Josephson

Hand-outer

Är det rätt att skriva *hand-outer* som i till exempel *dela ut hand-outer*?

Undrande

Svar: *Hand-out* kallas den korta sammanfattande text en föredragshållare ibland delar ut inför föredraget. Det är bättre att använda sig av ersättningsordet *stödpaper*. I jämförelse med *handout* är det mer genomskinligt, vilket gör att en

FRÅGOR & SVAR

språkbrukare som träffar på de båda orden för första gången nog har lättare att lista ut vad ett stödpaper är. *Stödpaper* är dessutom lättare att handskas med om man vill böja ordet.

Men om man använder *handout* verkar det rimligast att i plural lägga till ändelsen -er (en *handout*, flera *handouter*). På det viset ansluter man det till hur andra ord böjs som slutar på -out i obestämd form plural, t.ex. *knockout*, *lockout* och *layout*.

Martin Ransgart

Hälsoförebyggande

Jag stöter ibland på ordet *hälsoförebyggande* i mitt arbete. Enligt min mening betyder det 'att förebygga hälsa', d.v.s. hindra att hälsa uppstår eller avstyra hälsa. Det borde väl i stället heta *obälsoförebyggande*. Eller är det ordet *hälsa* i annan mening än motsatsen till *ohälsa* man syftar på när man talar om *hälsoförebyggande åtgärder*?

Ann Gustrin

Svar: Du har alldeles rätt. Förleden till *förebyggande* anger vad man vill förebygga, d.v.s. något negativt. Man kan således säga

sjukdomsförebyggande men knappast *hälsoförebyggande*. Samma fel ses ibland i ord som *freds*förebyggande och *säkerhets*förebyggande, som båda är lika olämpliga ordbildningar. Antingen får man byta ut förleden till en beteckning för det man vill förhindra (*sjukdom*, *ohälsa*, *krig*, *konflikt*) eller får man välja en annan efterled och t.ex. tala om *hälsofrämjande*, *fredskapande* o.s.v.

Jan Svanlund

Nakenfis

Vet ni varifrån uttrycket *nakenfis*, det vill säga att vara alldeles naken, kommer? Jag hade aldrig hört det förrän mina barn började på dagis. Kommer det från någon barnbok, tro?

Catrin Hellmark

Svar: Detta uttryck är vida spritt inom dagisvärlden. Det betyder en naken person, i synnerhet barn som är nakna om rumpan, men används också adverbialt, *bada nakenfis*. Man kan gott misstänka att det är mycket gammalt, med tanke på att *fis* kunnat användas om person, t.ex. om det yngsta barnet i en syskonskara. Just den här sortens ord kan ha

svårt att komma in i våra ordböcker, på grund av stilnivå och ämnesområde. Men nu börjar det faktiskt synas i tidningarna. Det tidigaste tidningsbelägget som vi sett är från 1990. Till radioprogrammet *Språket* har man dock fått dussintalet brev från läsare, främst från Mellansverige, som berättar att de i sin barndom – från 1930-talet och framåt – använt eller hört *nakenfis*.

Ola Karlsson

Hög volym

Vid några tillfällen när jag påpekat att volymen är för hög har jag sagt "de spelar för högt", och då har en väninna till mig sagt att det heter "de spelar för starkt". Hon menar att ordet *hög* har en helt annan betydelse inom musiken. Vad skall man säga om volymen?

Reine Svensson

Svar: Det är helt riktigt att *hög* har en annan betydelse inom det musikaliska fackspråket; det syftar på tonhöjd eller frekvens, om man så vill. Frågan är dock hur mycket fackspråket skall få spilla över på allmänspråket. Volymbetydelsen hos

FRÅGOR & SVAR

hög tas dessutom upp i flera ordböcker. Den måste alltså ses som etablerad, och det är fullständigt acceptabelt att använda *hög* om det är klart att det är volymen som avses. I sammanhang där det kan missförstås, t.ex. ”trumpeten är för hög”, bör man vara försiktigare.

Claes Garlén

Skratta hela vägen till banken

Gär uttrycket *skratta hela vägen till banken* att belägga? När och var förekommer det för första gången? Kan det vara en översättning från engelska?

Marianne Nilsson,
Järfälla folkbibliotek

Svar: Uttrycket *le/skratta hela vägen till banken* betyder ’göra något för pengarnas skull; vara i en sådan position att man kan strunta i kritik’. Uttrycket lär ha lanserats av den glitterkostymförsedde pianisten Liberace. Efter usla recensioner ska han ha tröstat sina medarbetare med att de kunde göra honom sällskap då han log hela vägen till banken. Det har med andra ord ur-

sprungligen myntats på engelska. I svenska tidnings-
texter hittar vi belägg på det sedan början av 1990-talet.

Ola Karlsson

Nattduksbord

Jag har den senaste tiden läst *nattygsbord* i stället för *nattduksbord*, t.ex. i Liza Marklunds bok ”Prime time”. Har det skett någon språklig förändring?

Anna-Greta Lindebag

Svar: Det är intressant att formen *nattygsbord*, som inte står med i moderna ordböcker, lever kvar i språkbuket även om formen *nattduksbord* är vanligare. Båda orden är svåra att förstå. Det finns inget i dag som heter vare sig *nattduk* eller *nattyg*. I uttalet ligger *nattduksbord* så nära *nattygsbord* att man också av det skälet kan tveka om hur det skall återges i skrift. Man kan notera stavningar som *nattucksbord* och *nattuksbord*.

Den ursprungliga formen är *nattduksbord*. Den är känd sedan 1600-talet. Den är bildad till *nattduk*, som då avsåg ett stycke tyg, säkerligen vackert broderat,

som förnäma damer lade sina toalettsaker på. Allt detta placerades på ett bord, som alltså kallades *nattduksbord*. När det på 1700-talet blev populärt att ha ett bord vid sidan av sängen, varpå man kunde ha ett ljus eller lägga sin klocka, fick det överta benämningen *nattduksbord*. Ordet *nattduk* fanns inte längre kvar, och

En enkel utväg
är ju att i stället
använda ordet
sängbord.

nattduksbord hade blivit ogenomskinligt. Därför kallades bordet av många i stället *nattygsbord*, eftersom det fanns ett ord *nattyg*, som betecknade nattmössa och nattdräkt. Men då det inte var meningen att man skulle lägga dessa klädesplagg på detta bord, har benämningen länge ansetts felaktig. Med tanke på att det i dag vare sig finns nattdukar eller *nattyg* är det konstigt att avvisa *nattygsbord* men godkänna *nattduksbord*. Båda orden borde accepteras.

FRÅGOR & SVAR

En enkel utväg är ju också att i stället använda ordet *sängbord*.

Birgitta Lindgren

Singular eller plural?

Jag undrar om det heter "Vi bär svart uniform allihopa" eller "svarta uniformer". Eller kan man säga både och?

Annette Lindmark,
B. Wahlströms Bokförlag AB

Svar: I detta fall kan båda formerna användas. Men principiellt är det en knepig fråga. Språket erbjuder här inte någon form som är helt entydig. Singularformen kan tolkas som om det bara fanns en enda uniform och inte en till var och en. Och pluralformen kan tolkas som om var och en hade flera uniformer.

Eftersom vår kunskap om världen och sammanhanget brukar hjälpa oss att tyda sådana här fraser, spelar det ofta inte någon roll vilken form vi väljer. Vi vet vad som är en rimlig tolkning. Och så är det i detta fall. En liten nyansskillnad kan man urskilja. Med singular blir det mera till en fast fras och ganska abstrakt; man är klädd i uniform och inte i

något annat plagg. Med plural blir det hela konkretare.

Birgitta Lindgren

Kontaktinformation

Kan ordet *kontaktinformation* rekommenderas? I finlandssvenskan ses det tydligen som en finlandism, och många motarbetar det därför. Hur är det i Sverige?

Björn

Svar: Frågan har knappast diskuterats i Sverige. Någon renodlad finlandism rör det sig näppeligen om. Söker man efter ordet på Internet via sökmotorn Google och begränsar sökningen till enbart svenska sidor på domänen *se* får man träff på över 15 000 webbsidor. Där finns bl.a. Regeringskansliet och biblioteks databasen Libris representerade. Även Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland använder *kontaktinformation* på den svenska avdelningens webbsidor.

Ordet fungerar ofta som rubrik över uppgifter om postadresser, e-postadresser, telefonnummer, faxnummer och liknande – inte minst i Internetsammanhang.

Ibland används i stället rubriker med direkt tilltal, som *Kontakta oss*, ibland *Adresser och telefon*, ibland mer allmänna rubriker som *Personal, Organisation* eller *Övrigt*. Det viktigaste är att dessa uppgifter är lätta att hitta bland andra uppgifter på exempelvis en webbsida.

I vilket fall behöver vi en sammanfattande benämning för den här typen av uppgifter, och då är *kontaktinformation* ett naturligt val. (Ett annat vanligt uttryck är det förkortade *kontaktinfo*, som har lite vardagligare ton.)

Jan Swanlund

Hummus

En fråga som jag har diskuterat mycket med DN På stans korrekturläsare då ordet ofta förekommer i tidningen i fråga är: Varför stavar ni kikärtspasta *hummus*? Uttalet av vokaler-na blir då t.ex. som i ordet *ungtupp*. På alla de språk där ordet finns uttalas det *hommos*, ungefär som *o* i *blomma*, om man försvenskar uttalet något. Ord som *reju*, *teju* och *smajl* får nya svenska stavningar för att behålla det ursprungliga engelska uttalet, medan ord från

FRÅGOR & SVAR

andra, mindre språk behandlas styvmoderligt och får en pinsam stavning och därmed ett felaktigt uttal. Andra arabiska ord behåller ofta den franska stavningen, men just detta stackars ord verkar ha hamnat mellan stolarna och har varken fått den franska eller den svenska stavning som kunde ha gjort att det blivit rätt uttalat. Jag önskar att ni ser över det olyckliga vokalvalet.

*Natasja Mrdjanov
(som vet hur sorgligt det är
med felstavningar och
felaktiga uttal)*

Svar: Det ord – sannolikt av arabiskt ursprung – som nu används i betydelsen 'kikärtspuré' eller 'kikärtsröra', har på svenska fått ett flertal olika stavningar. En snabbsökning på Internet gav följande varianter: *hommos, hoommos, hoommous, hoomous, hoomus, hummus, humus.*

Av de nämnda skrivsätten är *hummus* det absolut vanligaste.

När man importerar ett ord från ett annat språk, är man ofta tvungen att i något avseende anpassa ordet till den svenska språkstrukturen. Anpassningen kräver ofta en översyn av relationen mellan skrivsätt och uttal. Ibland

kan det vara nödvändigt att lansera ett nytt, försvenskat uttal, ibland en ny anpassad stavning. Ibland krävs det att såväl uttalet som stavningen modifieras.

Hummus är faktiskt det normala sättet att i svensk skrift återge ordet med utgångspunkt i den skrivna arabiska formen. Dubbel-skrivet *m* anger här att /m/-ljudet är långt, och bokstaven *u* är en av de tre vokalbetecknande bokstäver som används vid återgivning av arabiska; de andra två är *i* och *a*. (Bokstavsföljden *ou*, som används i t.ex. franskans återgivning av arabiska namn, bör inte användas i svenskan, men den slinker naturligtvis ändå in i viss utsträckning i svenska texter. Framför allt förekommer *ou* i egennamn som är hämtade från de arabländer där det franska språket har en dominerande ställning.)

Mot ovanstående bakgrund kan man nog hävda att stavningen *hummus* är fullt acceptabel. Att sedan det svenska uttalet kan komma att ändras (så att ordet får vokaler som i *ungtupp*), är knappast någon katastrof utan snarare en av praktiska skäl motiverad förändring.

Claes Garlén

W i alfabetet?

Jag undrar om bokstaven *w* officiellt är med i svenska alfabetet. Jag vet att man kanske kan betrakta det som det ena eller det andra, men vad jag är ute efter är ett auktoritativt svar. Var skall man söka efter ett sådant svar?

Alex

Svar: Något vare sig entydigt eller auktoritativt svar på denna fråga finns inte. Så här ser vi på den:

Det svenska alfabetet består av 28 bokstäver. Den ramsa som barnen lär sig utantill i skolan, tar normalt inte med *W*. Den alfabetiska raden slutar alltså ... *R S T U V X Y Z Å Ä Ö*. I alfabetiska förteckningar i lexikon och uppslagsböcker har *W* ingen egen plats utan samsorteras med *V*. Om två ord är lika i alla avseenden utom att det ena har ett *V* på den plats där det andra har ett *W*, kommer ordet med *V* först: *Vallgren* kommer före *Wallgren*, *swing* före *swing*.

Men om man tänker på vilka bokstäver som behövs för att skriva svenska, d.v.s. vilka bokstavstecken som ingår i det svenska skriftsystemet, måste svaret bli att *W* hör till systemet. Det finns massor av namn och en del

FRÅGOR & SVAR

vanliga ord som innehåller denna bokstav (sannolikt fler än de som innehåller *Q*). Och om nu det svenska skriftsystemets enheter skall räknas upp i alfabetisk ordning, placeras *W* efter *V* i raden.

Claes Garlén

Nämnder och förvaltningar

Vi håller på att ändra organisationen i Sjöbo kommun, bl.a. genom att slå samman nämnder och förvaltningar. Frågan är vad som är rätt när man slår samman t.ex. tekniska nämnden och fastighetsnämnden till en nämnd. Jag tycker att det bör bli *teknik- och fastighetsnämnden*, eftersom jag vill ha ett bindestreck efter *teknik* för att det ska höra samman med *nämnden*. Men jag har kolleger som påstår att de varit i kontakt med språkvårdare och fått klartecken för att skriva t.ex. *Barn och Utbildningsnämnden*.

För att vara modern vill man kalla det t.ex. *Teknik & Fastighetsförvaltning* och i vissa fall helt enkelt *Teknik & Fastighet*.

Jag tycker det bör heta *teknik- och fastighetsförvaltningen*. I vardagligt tal och i

interna sammanhang kan man kalla sig *Teknik & Fastighet* om man vill det.

Hur är det med stor och liten bokstav? I löpande text i t.ex. protokoll vill jag använda liten bokstav som i *teknik- och fastighetsnäm-*

Tecknet & skall inte användas i löpande text, inte heller i namn på myndigheter och liknande institutioner.

den. När man vänder sig utåt till andra myndigheter och kopplar namnet till kommunen vill jag ha stor bokstav, t.ex. *Teknik- och fastighetsnämnden i Sjöbo kommun*. Det ska väl inte i dessa fall heta *Teknik- och Fastighetsnämnden*? Jag är också tveksam till att använda *&* i löpande text.

Helén Odéen

Svar: För en nämnd som skall hantera dels tekniska

ärenden, dels fastighetsärenden, är beteckningen *teknik- och fastighetsnämnd* lämplig. Man bör också skriva *teknik- och fastighetsförvaltning*. Man bör hålla sig till genomgående gemena bokstäver i löpande text, t.ex. "I detta ärende bör man vända sig till kommunens teknik- och fastighetsnämnd". I ett officiellt namn bör man däremot ha en versal i början: *Teknik- och fastighetsnämnden i Sjöbo kommun*.

Ellipsen *teknik och fastighet* kan väl gå för sig att använda i den interna jargongen, "hon jobbar på teknik och fastighet". Till allmänheten bör man använda uttryck som klart säger vad det rör sig om, en nämnd, en förvaltning eller någonting annat.

Tecknet & skall inte användas i löpande text, inte heller i namn på myndigheter och liknande institutioner.

Claes Garlén

Se också avdelningen *Frågor och svar* vår webbplats <www.spraknamnden.se>.

Myter om tvåspråkighet

INGER LINDBERG

Sverige som flerspråkigt land blev en valfråga. Debatten var mer livlig än kunnig. En långsiktig språkpolitik kräver till en början att vi gör oss av med vanföreställningar om mångspråkighet. De 200 modersmålen i Sverige är en stor tillgång för både individer och samhälle. Inger Lindberg, professor i svenska som andraspråk vid Göteborgs universitet och styrelseledamot i Svenska språknämnden, avlivar några myter.

För en tid sedan kunde man läsa i tidningen att zoologerna genom DNA-tekniken kunnat avslöja en gammal seglivad myt – fåglar som bor i par är varandra trogna. En stor del av fågelungarna visar sig nämligen vara resultatet av snedsprång. Genom att samla in blodprov har man också lyckats visa att honorna har goda skäl att vara otrogna. Deras ordinarie hanne är en nära släkting, och otroheten är helt enkelt ett sätt att få friska ungar och undvika incest.

Det är inte utan att man blir avundsjuk på naturvetarna som med självklar auktoritet och genom exakta och ovedersägliga metoder en gång för alla kan ta död på gamla felaktiga föreställningar. Lika lätt avlivar man dessvärre inte en del envisa myter om tvåspråkighet. De har fått fäste i det allmänna medvetandet genom att ständigt upprepas och framställas som självklara sanningar.

Myt 1: Forskarna är oeniga

En sådan myt är den påstådda oenigheten bland forskarna i frågor som gäller barns tvåspråkighet. Ett belysande exempel är modersmålets betydelse för flerspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling. I medierna framställs man ofta forskarna som oeniga och menar att det inte finns några entydiga svar i den ena eller andra riktningen. Men på denna punkt råder i dag stor enighet i forskarvärlden. I omfattande, långsiktiga och vetenskapligt väl genomförda studier har man jämfört undervisningsprogram som i olika grad inbegripit undervisning i och på moders-

målet (Thomas & Collier 1997, 2002). Jämförelserna visar att satsningar på modersmålet har en positiv och avgörande betydelse för tvåspråkiga elevers andraspråksutveckling och allmänna skolframgång. Resultaten gäller visserligen USA där utbildningssystemet i många avseenden skiljer sig från t.ex. det svenska. Men forskarna i vår del av världen är eniga om dessa resultatets allmänna giltighet, eftersom de i hög grad bekräftar det man kommit fram till i många tidigare mindre undersökningar i skilda sammanhang (se vidare Hyltenstam & Tuomela 1996). I grunden handlar det om något så enkelt som att vi lär bäst på ett språk som vi förstår. Så länge de flerspråkiga eleverna inte behärskar undervisningsspråket, kommer de att ha sämre förutsättningar än enspråkiga elever som undervisas på det språk de är bäst på, nämligen sitt modersmål. De flerspråkiga eleverna bör alltså i skolarbetet parallellt med svenskan få fortsätta att utveckla och använda det språk de kan bäst. Annars kommer de ohjälpligt efter i sin kunskapsutveckling.

Myt 2: Modersmålet stör andraspråksinläringen

Här rycks mattan undan också för en annan seglivad myt: att modersmålet skulle ha en negativ inverkan på minoritetspråkselevers andraspråksinläring och hämma den allmänna kognitiva utvecklingen. En ensidig satsning på andraspråket skulle därför vara att föredra. Till

grund för denna syn ligger föreställningen att det finns ett begränsat språkutrymme i hjärnan. Tvåspråkighet och en fortsatt utveckling av modersmålet skulle vara förvirrande och störa och försena utvecklingen av andraspråket.

Denna myt kan ha sitt ursprung i tidiga studier kring tvåspråkighet som visade på betydande kognitiva nackdelar förknippade med flerspråkig uppväxt. Men i de undersökningarna hade man inte i tillräckligt hög grad tagit hänsyn till skillnader i social bakgrund mellan enspråkiga och flerspråkiga (August & Hakuta 1997). Inte heller tänkte man på graden av tvåspråkighet, utan individer bedömdes som tvåspråkiga t.ex. utifrån föräldrarnas födelseort eller efternamn. Man tog inte reda på i vilken utsträckning de verkligen behärskade flera språk.

Men tvåspråkighet är inget entydigt begrepp. Tvåspråkighetsforskaren Lambert (1977) skilde redan på 1970-talet mellan *additiv* och *subtraktiv* tvåspråkighet. Den distinktionen markerar betydelsen av de sociokulturella villkor som kännetecknar tvåspråkiga barns uppväxt i olika miljöer. I den mån de får möjlighet att utveckla sitt andraspråk parallellt med en fortsatt utveckling av förstaspråket i en atmosfär där båda språken och kulturerna värderas högt, så kan man tala om en *additiv* tvåspråkighet, d.v.s. en tvåspråkighet som innebär att språken kompletterar och berikar varandra. När andraspråkstillägandet i stället sker på bekostnad av förstaspråket talar man *subtraktiv* tvåspråk-

Man har kunnat fastställa många positiva samband mellan tvåspråkighet och kognitiv utveckling.

kighet. Det är ofta fallet då minoritets-
språksbarn tvingas överge sitt modersmål
för det majoritetsspråk som talas av en
dominerande grupp. Samhällets och sko-
lans attityder till och värderingar av två-
språkighet, liksom olika minoriteters kul-
tur och språk, avgör om minoritetsspråk-
seleverna kan utveckla additiv tvåspråkig-
het och dra nytta av de positiva effekterna
av denna tvåspråkighet.

I senare års forskning har man kunnat
fastställa många positiva samband mellan
tvåspråkighet och kognitiv utveckling (se
vidare Lee 1996). Tvåspråkighet har bl.a.
visat sig främja metaspråklig medveten-
het, d.v.s. insikter om hur språk är kon-
struerade och fungerar (Ben-Zeev 1977).
Den metalingvistiska medvetenheten är i
sin tur en viktig faktor för intellektuell ut-
veckling, både i fråga om läsfärdighet och
skolframgång mer allmänt. Andra studier
visar också att tvåspråkighet gynnar be-
greppsbildning, analogisk slutlednings-
förmåga liksom kreativt tänkande i nya
riktningar. Det bör dock påpekas att de
flesta av dessa studier bygger på resultat
från balanserat tvåspråkiga. Resultaten är
alltså inte generaliserbara till personer
som endast har en mer begränsad färdig-
het i ett av språken. Mycket talar i stället
för att tvåspråkighetens fördelar hänger
samman med additiv tvåspråkighet och
hög färdighet i bägge språken.

Det positiva sambandet mellan två-
språkighet och olika kognitiva processer
kan ha olika förklaringar. En tänkbar så-
dan är att tvåspråkiga får en högre medveten-
het om språklig form och funktion i
allmänhet. De kommer tidigt underfund
med språkets symboliska funktion när de
upptäcker att flera olika uttryck kan an-
vändas för att beteckna en och samma
sak. Den insikten anses gynna symboliskt

och abstrakt tänkande (Genesee 1981,
Hakuta 1986). En annan förklaring kan
vara att tvåspråkiga blir mer flexibla i sitt
tänkande genom att de lätt kan växla mel-
lan olika språk (Peal & Lambert 1962).
Det kan gynna förmågan att se flera alter-
nativa lösningar på ett problem och vid
behov överge en hypotes till förmån för
en annan. Man kan också tänka sig att
flerspråkiga genom tidig kontakt med fle-
ra språk i högre grad än enspråkiga ut-
vecklar sitt verbala tänkande och sin för-
måga att utnyttja språket som ett stöd för
sitt tänkande. Den förklaringen utgår från
ett nära samband mellan språk och tän-
kande i enlighet med den ryske psykolo-
gen Vygotskijs språksyn. Inlärnigen av
ett andraspråk kan enligt Vygotskij befria
”barnets språkliga tänkande ur de konkreta
språkliga formernas och företeelsernas
fångenskap” (Vygotskij 1999: 274).
(Även Goethe menade att inlärnigen av
ett andraspråk höjer medvetenheten om
modersmålet, när han sa att den som inte
känner ett enda främmande språk inte
heller känner sitt modersmål.)

Myt 3: Barn lär sig fort

Att barn lär sig andraspråk och främman-
de språk i en rasande fart utan någon som
helst ansträngning är ytterligare en myt.
Andraspråksinlärnning är faktiskt en mö-
dosam och tidskrävande process för såväl
barn som vuxna. Undersökningar visar i
stället att äldre barn och vuxna lär sig for-
tare. De har fördelen att ha kommit länge
i sin kognitiva utveckling, och därigenom
kan de bättre dra nytta av undervisning
än små barn som har sämre memo-
reringstekniker och inlärningsstrategier.
Yngre barn har lättare att tillägna sig ett
brytningsfritt uttal. De kan också framstå
som snabbare inlärare genom att de inte

ställs inför lika stora utmaningar som äldre barn och vuxna. De förväntas inte använda språket i lika krävande situationer utan klarar sig med enklare strukturer och ett ganska begränsat ordförråd.

Det är också stor skillnad på yngre och äldre barn. För barn i skolåldern höjs kraven på språkkunskaper i snabb takt. Barn kan relativt fort utveckla kommunikativa färdigheter i samband med en *situationsberoende* språkanvändning som dominerar den muntliga och i hög grad interaktionella språkanvändningen i förskoleåldern. Men det återstår många år innan det *situationsoberoende*, skolrelaterade språket är fullt utvecklat. Detta språk kännetecknar den muntliga och skriftliga språkbruket särskilt i grundskolans senare år och i gymnasiet. För att kunna ta till sig innehållet i läromedlen och hänga med i undervisningen är denna typ av språkkunskaper nödvändiga. Undersökningar visar att de kan ta fem år och mer för elever med andra modersmål att utveckla denna typ av andraspråkfärdigheter. Det gäller även under gynnsamma förhållanden där eleverna erbjuds undervisning i såväl andraspråket som modersmålet. Forskningen visar dock klart att sådan undervisning påskyndar utvecklingen och har en avgörande betydelse för en gynnsam andraspråkutveckling och för skolframgång mer allmänt. Att språkligt komma ikapp majoritetsspråkeleverna tar naturligtvis olika lång tid för olika elever. Det beror på en mängd olika faktorer. Vid vilken ålder kommer man i kontakt med svenskan? I vilken utsträckning har man utvecklat skolrelaterade

kunskaper på sitt modersmål? Hur mycket svenska behärskar man vid skolstarten? Hur mycket svenska möter man och använder man aktivt i det sociala livet utanför skolan?

Myt 4: Vuxna lär sig bäst på jobbet.

För övrigt kan eventuella skillnader mellan barn och vuxna bero på psykologiska och sociala faktorer. Barn hamnar ofta i situationer där de tvingas använda andraspråket för att få kontakt med och accepteras av andra barn. Vuxna kan däremot i många fall klara sig på arbetsplatsen med en relativt begränsad språkfärdighet och sedan umgås med landsmän och tala förstaspråket utanför arbetet.

Den språkliga nivå
man uppnått
genom undervis-
ning kan sjunka
när man kommer
ut i arbetslivet.

Många politiker uttalar så tvärsäkert att invandrare lär sig svenska bäst på jobbet. Det kan faktiskt vara tvärtom. Den språkliga nivå man har uppnått genom undervisning kan t.o.m. sjunka när man kommer ut i arbetslivet, om man hamnar på en arbetsplats där möjligheterna till språkanvändning är begränsade. Många invandrare erbjuds arbeten som inte ställer särskilt stora krav på kommunikativ förmåga under arbetets själva utförande, t.ex. industriarbete och städjobb på arbetsplatser med stor andel invandrad arbetskraft (Andersson 1982; Schierup & Paulsson 1994). På så vis kan arbetsförhållandena snarare bli ett hinder för vidare språkinläring. Ofta hämmas möjligheterna till kommunikativa kontakter på

sådana arbetsplatser dessutom av faktorer som buller och stress. Eftersom det sociala umgänget på rasterna är kopplat till ett starkt behov av avkoppling och gemenskap undviker man av naturliga skäl kommunikativa situationer som kan medföra språkliga och kulturella komplikationer (Hyltenstam & Kuyumcu 1991). Det innebär att såväl infödda svenskar som invandrare hellre kan välja samtalspartner med samma bakgrund och språk för en pratstund och att sociala kontakter över språkgränserna på arbetsplatsen uteblir.

Undersökningar visar också att invandrare som går direkt in i arbete utan språkundervisning ofta utvecklar starkt förenklade versioner av målspråket, som kännetecknas av begränsat ordförråd och en rudimentär grammatik (Klein & Dittmar 1979; Clahsen, Meisel & Pienemann 1983; Klein & Perdue 1997). De uppnår då en mycket låg språklig nivå som bara kan tillfredsställa de mest basala kommunikativa behoven. Det gäller framför allt kortutbildade invandrare som dessutom ofta har mycket få sociala kontakter med målspråkstalare på sin fritid – en faktor av stor betydelse för framgångsrik språkinläring. Ett arbete är alltså ingen garanti för gynnsam språkutveckling, även om det naturligtvis på många andra sätt kan vara av avgörande betydelse för ett bra liv i det nya landet. Forskningen visar att undervisning underlättar och påskyndar språkinläringen (Long 1983). Den leder i allmänhet också till en högre grad av språkbehärskning än enbart naturlig inläring.

Myt 5: Språk ska hållas isär

Det finns också en allmän föreställning om att tvåspråkiga ska behärska vart och ett av sina språk precis som enspråkiga.

Enligt de danska tvåspråkighetsforskarna Jens Normann Jørgensen och Anne Holmen (1997) bygger den på en *dubbel enspråkighetsnorm*. Enligt denna norm bör flerspråkiga också hålla isär sina språk. De ska använda ett språk i taget på ett sätt som inte avviker från hur enspråkiga använder sina respektive språk. Men tvåspråkiga är inte enspråkiga, och deras språkanvändning skiljer sig på viktiga punkter från enspråkigas. De använder sina olika språk i olika sammanhang, situationer, funktioner och roller och med olika människor. Därför utvecklas språken sällan helt likartat och parallellt. I stället kommer de att komplettera varandra. Det man kan göra på ett språk klarar man kanske inte alltid lika bra på ett annat.

Mina, en tvåspråkig svensk flicka som vuxit upp med både norska och svenska i hemmet, blev plötsligt osäker när hon blev tillfrågad om namnet på några vanliga fåglar och blommor på svenska. ”Sånt kan jag bara på norska, för det har jag alltid pratat om med mamma och hennes släktingar”, förklarade hon. Omvänt finns det naturligtvis en hel del som Mina är betydligt bättre på att uttrycka på svenska; hon är uppvuxen i Sverige och går i svensk skola.

I stället för att jämföra tvåspråkiga med enspråkiga, bör man enligt Jørgensen och Holmen se på tvåspråkigas språkliga resurser utifrån en *integrerad tvåspråkighetsnorm*: hur utnyttjar de hela sin samlade språkliga kompetens? Den inbegriper växling mellan språken, s.k. *kodväxling*, brytning, lånord och många andra former för språklig blandning och påverkan. Kodväxling ses ofta som ett tecken på bristande språkförmåga och något som bör undvikas. I själva verket ger kodväxling ofta tvåspråkiga en möjlighet att till

fullo utnyttja sin språkliga potential och spela på hela sitt språkliga register på ett sätt som enspråkiga saknar möjligheter till. En del forskare menar t.o.m. att användningen av flera språk samtidigt ska betraktas som ett språk i sig.

I ett mycket omfattande danskt projekt, det s.k. Køgeprojektet, följde man under en tioårsperiod den tvåspråkiga utvecklingen hos en grupp dansk- och turkisktalande elever. I en delstudie mätte man tio tvåspråkiga elevers kodväxlingsvanor i deras samtal med varandra (Jørgensen 2002). Eleverna rangordnades sedan utifrån hur många procent av deras yttranden som innehöll element från såväl modersmålet turkiska som andraspråket danska. Man lät dessutom en undersökningspanel på 100 vuxna danskar bedöma samma elevers talade danska. Resultaten visar intressant nog en stor överensstämmelse mellan grad av kodväxling och behärskning av danska enligt undersökningspanelen. Överensstämmelsen var inte total, men de två elever som uppfattades som bäst på att tala danska var de två som kodväxlade mest. Likaså var de två elever som uppfattades som sämst på att tala danska de två elever som kodväxlade minst. Forskarna menar att detta kullkastar föreställningar om att användning av modersmålet skulle ha en negativ effekt på andraspråksinläringen och att tvåspråkiga elever skulle bli bättre på att tala danska genom att de uppmanas att inte blanda språken.

Kodväxlingen kan användas för många

olika uppgifter. I vissa fall kan kodväxlingen förklaras genom yttre faktorer som vid övergången från en aktivitet till en annan. I skolan kan man t.ex. växla från minoritetsspråk till majoritetsspråk när rasten är slut och lektionen börjar. Eller byter man språk när en ny samtalspartner kommer in i bilden. Som sociolingvisten John Gumperz (1982) påpekat kan också statusförhållanden mellan språken ha betydelse för språkval. Enligt Gumperz används minoritetsspråket ofta som en *vi-kod* för att markera närhet och solidaritet med den egna gruppen. Majoritetsspråket används som en *de-kod* associerad med makt och status. En växling från *vi-* till *de-*kod eller vice versa kan alltså ge ett yttrande en extra dimension och därmed en antydning om hur det ska förstås i samtalet. Med

Kodväxling ger
tvåspråkliga
möjligheter att
utnyttja hela sitt
språkliga register.

sin språkväxling hänvisar talaren till den auktoritet och tyngd som majoritetsspråket signalerar eller till den samhörighet som minoritetsspråkanvändning symboliserar.

I Køgeprojektet finns många exempel på hur minoritetsspråksungdomarna utnyttjar sin flerspråkighet i samtal med varandra. De använder kodväxling för att demonstrera makt som då de går över från minoritetsspråket turkiska till majoritetsspråket danska. Eller de markerar avstånd och avvikande mening genom att växla från det språk som tidigare talare använt, oavsett vilket det är. Den brittiske forskaren Ben Rampton (1995) har också visat hur ungdomar med olika etnisk och språklig bakgrund i South Midlands i

England i sin kommunikation använder engelska såväl som sina olika minoritetsspråk i ett interaktivt och kreativt samspel. På detta sätt övervinner de potentiellt hotfulla sociala, etniska och språkliga skillnader och demonstrerar solidaritet och samhörighet.

Vid sidan av svenska och de fem inhemska minoritetsspråken talas i Sverige i dag nära 200 språk från världens alla hörn. Med över en och en halv miljon språkbrukare med svenska som andraspråk är tvåspråkigheten i Sverige ett utbrett fenomen. Det är en värdefull resurs för såväl de enskilda individerna som för samhället i stort. Trots det förknippas denna språkrikedom i den allmänna debatten ofta med negativa attityder och problem. Kanske har det med några av de ovanstående myterna att göra. Desto större anledning att avliva dem! ■

LITTERATUR

- Andersson, L-G. (1982), *Arbete och kommunikation på Volvo. Arbete och språkmiljö. Rapport nr 3*. Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet
- August, D. & Hakuta, K, utg. (1997), *Improving schooling for language-minority children. A research agenda*. Washington D.C: National Academy Press
- Ben-Zeev, S. (1977), The influence of bilingualism on cognitive strategy and cognitive development. *Child Development*, 48.
- Clahsen, H., Meisel, J. & Pienemann, M. (1983), *Deutsch als Zweitsprache. Der Spracherwerb ausländischer Arbeiter*. Tübingen: Gunter Narr
- Gumperz, J. (1982), *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakuta, K. (1986), *Mirror of language*. New York: Basic Books.
- Hyltenstam, K. & Kuyumcu, E. (1991), *Språk – Invandrare – Arbetsmarknad. Om språkets roll för invandrararnas situation på arbetsmarknaden*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet
- Hyltenstam, K. & Tuomela, V. (1996), Hemspråksundervisningen. I K. Hyltenstam (red.) *Tvåspråkighet med förbinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige*. Lund: Studentlitteratur
- Jørgensen J. & Holmen, A. (1997), Successive bilingualism in school-age children. *Copenhagen Studies on Bilingualism*. Vol 27. Copenhagen: The Danish University of Education.
- Jørgensen, J, utg. (2002), *De unges språk*. Köpenhamn: Akademisk Forlag.
- Klein, W. & Dittmar, N. (1979), Development Grammars. *The acquisition of German syntax by foreign workers*. Berlin & New York: Springer Verlag.
- Klein, W. & Perdue, C. (1997), The basic variety. *Second Language Research* 13:4
- Lambert, W. (1977), The effects of bilingualism on the individual: Cognitive and sociocultural consequences. I P. Hornby (Ed.) *Bilingualism: Psychological, social and educational implications*. New York: Academic Press
- Lee, P. (1996), Cognitive development in bilingual children: A case for bilingual instruction in early childhood education. *The Bilingual Research Journal*. Vol 20:3-4.
- Long, M. (1983), Does second language instruction make a difference? A review of the research. *TESOL Quarterly* 17:359-82.
- Peal, E. & Lambert, W. (1962), The relation of bilingualism to intelligence. *Psychological Monographs*, 76, 1-23.
- Rampton, B. (1995), *Crossing. Language and ethnicity in adolescents*. London: Longman.
- Schierup, C-U. & Paulsson, S. (1994), *Arbetets etniska delning*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Thomas, W. & Collier, V. (1997), *School Effectiveness for Language Minority Students*. <<http://www.ncele.gwu.edu/ncbepubs/resource/effectiveness/index.htm>>
- Thomas, W. & Collier, V. (2002), *A National Study of School Effectiveness for Language Minority Students' Long-Term Academic Achievement Final Report: Project 1.1* <http://www.crede.ucsc.edu/research/llaa/1.1_final.html>
- Vygotskij, L. (1999), *Tänkande och språk*. Göteborg.

Svenska, finska och mandinka

BENGT AHLFORS

I många familjer i Sverige talas både svenska och finska. I andra talas svenska och ett afrikanskt språk, och i en del talas tre språk.

Så också i andra länder. Bengt Ahlfors, finlandssvensk författare och teaterman, rapporterar lärdomar från den flerspråkiga familjen.

Jag växte upp i Kronohagen i Helsingfors. Mitt hem var svenskt, i familjen och släkten talade alla svenska. Jag gick i svensk barnträdgård, svensk småbarnsskola, svenskt läroverk. Mina universitetsstudier skedde till övervägande del på svenska.

När mina föräldrar ville att jag inte skulle förstå, talade de finska. Det språket lärde jag mig småningom i skolan och på gården, där lekarna mestadels lektes på

finska. Då övergick mina föräldrar till att använda tyska som sitt hemliga språk.

I mitten av 1950-talet var de svensk-språkigas antal i Helsingfors absolut sett större än någonsin förr eller senare. Det fanns 14 svenska läroverk i staden, det rädde ingen brist på "svenska rum", där svenska pojkar kunde träffa svenska flickor.

Jag kom dock slutligen att träffa en finsk flicka. Hon hade växt upp i Kemi i norra Finland, hennes hem var finskt, i familjen och släkten talade alla finska. Sverige låg nära, men också med vännerna där talade man för det mesta finska. Svenska lärde hon sig i skolan, inte på gården. Det fanns två familjer i Kemi som sände sina barn till den närmaste svenska skolan, som fanns i Uleåborg. Det tyckte hon var lustigt och lite fisförnämt. Att det bodde också andra svenskar i Finland var

hon knappast medveten om, innan hon flyttade till Helsingfors.

Vi träffades på en teater där vi båda arbetade. Tycke uppstod och vi började umgås, till en början mest i telefon. Om jag minns rätt fördes de samtalen till övervägande del på finska, men också på svenska. Det fanns inget system i vårt språkval.

Det finns det inte heller nu, när vi har levat tillsammans i 34 år. Ibland talar vi bara svenska eller bara finska med varandra i några månader, ibland byter vi språk fem gånger under en frukost. Det beror inte på ämnet, inte på vem som inleder samtalet, inte på omgivningen. Vi har talat finska på Åland och svenska i Savolax. Däremot har vi aldrig samtalat på var sitt modersmål, utan håller oss alltid till någotdera. Jag vet inte hur det fungerar, men det fungerar.

Numera är vi båda praktiskt tvåspråkiga, inte sällan händer det att jag regisserar på finska samtidigt som min fru regisserar på svenska. Ändå råder det ingen tvekan om att hon är en mycket finsk kvinna. Och att jag är en mycket finlandssvensk man.

Att språkbyten också kan fungera anorlunda än i vårt fall har jag sett exempel på i bekantskapskretsen; tre systrar i en helfinsk familj som sattes i svensk folkskola på Degerö utanför Helsingfors. De talade finska med varandra i hemmet och svenska i skolan, och på skolvägen bytte

de språk när de hoppade över ett bestämt dike. Det var inget medvetet beslut, bara en instinktiv känsla för revir.

En människa – ett språk

När vår dotter föddes ställdes vi inför frågan: vilket språk skall vi tala med henne? I teorin fanns det fyra möjligheter:

- att bara tala finska,
- att bara tala svenska,
- att ibland tala finska, ibland svenska, så som vi gjorde sinsemellan,
- att tala var sitt modersmål.

Vi valde den sistnämnda möjligheten, därtill uppmunttrade av böcker i ämnet. Vi måste då bortse från att det också fanns böcker som varnade för s.k. dubbel halvspråkighet, och menade att människor behöver ett entydigt mo-

dersmål innan hon kan lära sig andra språk. Den teorin har åtminstone i vårt fall inte visat sig hållbar.

Vi ville ge vårt barn två modersmål. Den praktiska nyttan är uppenbar, men också känslorna spelade in. Vi hade i viss mån olika kulturbakgrund och ville dela med oss av den till vår dotter. För mig var det viktigt att få läsa sagor och sjunga visor på svenska (Elsa Beskow, Alice Tegnér!) för mitt barn. För min hustru var det lika viktigt att få gå i svampskogen med sitt barn på finska – även om hon kan soppar, kremlors och riskors namn också på svenska bättre än jag.

Vi valde alltså att tala var sitt språk med barnet och vi beflitade oss om att vara konsekventa. Det var inte lätt alla gånger, det krävde beslutsamhet och ett visst moraliskt mod. Att en finskkunnig

Ibland talar vi bara svenska eller finska i månader, ibland byter vi fem gånger under en frukost.

far i en helfinsk omgivning envist talar svenska till sin sex månader gamla, nästan språklösa dotter, det väckte nog en viss förundran i norra Karelen. Min hustru har motsvarande erfarenheter från Åland. Vart vi än kom kände vi oss tvungna att förklara vår metod, som på den tiden ännu inte var så vanlig. Och jag är inte säker på att man alltid förstod oss, varken på Åland eller i Karelen. Ännu svårare var det att kräva konsekvens av släkt och vänner, men vi påtog oss det obehaget, eftersom vi trodde att det var viktigt för barnet att i alla situationer kunna förbinda en människa med ett språk.

Vi gick också in för aktiv inlärning och benämnde föremål på båda språken samtidigt. Vi försökte ge barnet många språkliga impulser och bemödade oss inte om att tala enkelt, utan använde tidigt också mera komplicerade satser. Däremot avstod vi helt från att tala barnspråk; om man måste lära sig både *mun* och *suu* förefaller det onödigt att ytterligare belasta sig med *muntu* (finl.) och *suukko*. Det är möjligt att dottern lärde sig tala något senare än hon hade gjort med endast ett språk – i så fall en skada som man kan ta igen.

Tolkningsproblem

Till en början lärde hon sig svenska och finska ord huller om buller. Vi försökte då ge henne parallellformerna. Bad hon mig om *leipää*, så fick hon bröd, men också ordet *bröd*. Bad hon sin mamma om *mjölk*, fick hon mjölk men också ordet *maito*.

Vid två års ålder kom hon underfund med att hon hade olika kanaler till oss. Insikten kom som en plötslig aha-upplevelse genom ordet *safft*, ett nog så viktigt begrepp för en tvååring. Hon märkte alltså att mamma och pappa använde olika ord för samma sak.

Nu följde en kort men stressig period då hon uppfattade oss som enspråkiga. När familjen var samlad började hon upprepa sina yttranden på båda språken, och såg sig rentav tvungen att översätta mellan oss. Uppenbarligen trodde hon att vi levde ihop utan att kunna kommunicera med varandra och hade satt henne till världen för att vi behövde en tolk!

Därefter utvecklades språken både jämsides och växelvís. Än gick svenskan snabbare framåt, än finskan. Helt kunde det inte undvikas att språken påverkade varandra,

hon talade ibland finska på svenska, eller svenska på finska. Direkta sammanblandningar förekom dock sällan och uttalet förblev rent i bägge språken. Om hon talade finska och saknade ett ord, kunde hon tillgripa motsvarande svenska, men då gjorde hon det medvetet.

Vid det laget hade hon till sin lättnad märkt att hennes föräldrar klarade sig också på varandras modersmål. I den aktiva frågeåldern ville hon inte bara veta vad en sak hette, utan också vad den kallades på det andra språket. Gränsen förblev dock skarp, och det var otänkbart för hen-

Det låg något
opassande i att jag
talade finska,
ungefär som om
hon sett sin
mormor röka
cigarr.

ne att tala fel språk med någondera av oss. Hon gick så långt att hon mitt i en mening bytte från finska till svenska om hon vände blicken från mamma till pappa.

När hon var fyra år gjorde jag försöket att säga någonting på finska till henne. Först förstod hon inte, sedan blev hon arg, och efter ett tag började hon skratta. Det låg något både opassande och komiskt i situationen, ungefär som om hon sett sin mormor röka cigarr. Det var först i tonåren hon kunde förmå sig att i ett finskt sällskap tala finska också med mig.

Långt tidigare kom hon underfund med nyttan av att äga två språk. Hon kunde tillgodogöra sig flera barnprogram i tv, och hon kunde suveränt umgås med sina enspråkiga kusiner, både svenska och finska. Jag föreställer mig att tvåspråkigheten också påverkade hennes tänkande, gav en tidig insikt om tillvarons relativitet. Hon konstaterade lillgammalt och filosofiskt att en del människor kallar snön *snö*, medan andra kallar samma snö *lumi*. Tinget och begreppet är inte samma sak.

Ibland blev det problem. Som treåring fordrade hon att omedelbart få lära sig tyska för att kunna umgås med familjens utländska gäster, som skulle komma om en halvtimme. Hon blev mycket förnärmad när vi inte kunde villfara hennes begäran.

När hon var fyra år gammal fick hon en lillebror. Han var den första människa med vilken hon inte visste vilket språk hon skulle tala, det var övermäktigt för henne att göra ett val och hålla sig till det, och därför bytte syskonen ofta språk beroende på omgivningen.

Nu är de båda vuxna och på tumanhand talar de alltid svenska, som var deras gemensamma skolspråk. Men de gör inga objektsfel i sin finska, något som nog

dessvärre kan undslippa deras far. När en byråkratisk blankett vill att de skall uppge sitt modersmål (det är vanligt i Finland), kryssar de för både finska och svenska. Med all rätt; för dem har *Imse vimse spin-del* och *Hämä hämähäkki* alltid varit lika närstående.

Afrikanska perspektiv

Sedan träffade dottern en man som hon ville leva med. De möttes i Sverige, men han kom från Gambia i västra Afrika. De talade till en början engelska med varandra, men övergick senare till svenska.

Gambia är det minsta landet i Afrika, med en befolkning på en dryg miljon. Där talas många olika språk, men det enda officiella är engelska – som bara de utbildade behärskar och bara ett fåtal har som modersmål. Det här är situationen i alla forna franska och brittiska kolonier, gränserna har dragits upp enligt européernas ekonomiska och politiska intressen, inte enligt etniska realiteter. Så är det ju också i Europa, det har bara skett för så länge sedan att vi lätt glömmer bort det. Nationalstaten är en idé från 1800-talet, ingenstans helt förverkligad.

I Afrika har engelskan och franskan bibehållit en mycket stark ställning. När min svärson växte upp talade han mandinka med sina föräldrar och syskon. När man skulle handla på marknaden var det bra att också kunna wolof. Men i skola kunde man gå bara på engelska, och sådan är situationen ännu i dag, efter nästan 40 år av självständighet. Den här mångfalden skulle naturligtvis vara enbart positiv, ifall de inhemska språkens status skulle vara vad t.ex. svenskans är i Sverige. Så är det dessvärre inte.

Bland västafrikanska invandrare i Finland är det vanligt att man talar (bristfäl-

lig) finska med sina barn, om det är den andra förälderns språk. Det är sällsynt att finländska barn med en afrikansk pappa (det är oftast pappor det är frågan om) kan tala dennes modersmål.

Men det här är ju inget speciellt afrikanskt fenomen utan gäller många emigranter, åtminstone de som kommer från små språkområden. När min fars kusin på 1940-talet flyttade till USA och en professur vid Harvard, bestämde han att familjen med en gång skulle byta språk. Inget av barnen kunde då någon engelska men de lärde sig snabbt. Och lika snabbt glömde de det mesta av sin svenska. Det här var ett pragmatiskt och osentimentalt beslut och jag tror inte att professorn någonsin ångrade det. Det är möjligt att han hade varit mindre resolut om han hade kommit från ett fransk- eller spansktalande land, men vad har man för nytta av att kunna svenska i Cambridge, Massachusetts?

Tre nästan-modersmål

Vår dotter och hennes man resonerar annorlunda. För dem känns det viktigt att deras barn skall kunna bejaka både sin nordiska och sin västafrikanska identitet; var de än kommer att leva skall de ha raka kanaler till båda föräldrarnas hemländer. Därför, och för den emotionella kontaktens skull, är det viktigt att deras far talar sitt eget språk med dem. Det hade kanske varit svårt för honom, ifall svenskan hade varit det enda dominerande språket i familjen. Men eftersom mamma talar finska (som pappa behärskar dåligt) går det

lättare för pappa att tala mandinka (som mamma behärskar dåligt).

De här barnen växer upp med tre nästan-modersmål. De talar finska med sin mamma, sin mormor och de flesta lek-kamrater på gården. Mandinka talar de med sin pappa, sin farbror och några av deras vänner. Vid besöken i Gambia kan de också mödolöst umgås med släktingarna där. Svenska talar de med sin morfar (mig) och med sin morbror; jag vet inte hur det kommer sig att han har valt ett annat språk med systerbarnen än systemen själv. De går i daghem och skola på svenska, men med varandra talar de nästan alltid finska, också när de kommenterar de sagor jag läser för dem på svenska. Och svenskan har som sagt förblivit föräldrarnas gemensamma språk.

Har de här barnen då förlorat någonting på att inte ha ett enda entydigt modersmål? Det är nog möjligt, och det får famtiden utvisa. Det som redan nu står klart är hur mycket de har vunnit. De är lika säkra och konsekventa i sina språkval som deras mamma var när hon var barn, och deras svenska och finska är lika idiomatiska. Deras mandinka kan jag inte bedöma, men jag har haft praktisk nytta av den; under mina besök i Gambia kan de suveränt fungera som tolkar. De har dessutom en fördel som jag saknade när jag var barn, de kan välja ett gemensamt hemligt språk, när pappa eller mamma inte skall förstå vad de pratar om. Ifall de inte var mina barnbarn skulle jag avundas dem. ■

Teckenspråk

INGER AHLGREN

Teckenspråket hör konstigt nog inte till Sveriges fem officiella minoritetsspråk. Det har minoritetsspråkets alla kännetecken: det har länge varit modersmål för en grupp svenskar och bär upp en egen kultur. Därför är det naturligt att avsluta Språkvårds serie om minoritetsspråken med en artikel om svenskt teckenspråk. Inger Ahlgren är docent vid teckenspråksavdelningen vid Stockholms universitet.

Det svenska teckenspråket är ett svenskt språk. Det är alltså inte internationellt. Språket används av döva och hörande i Sverige. Det finns inga säkra siffror på antalet användare, men Sveriges Dövas riksförbund räknar med mellan åtta och tio tusen döva med teckenspråk som primärspråk. Därutöver finns barn till döva föräldrar som har teckenspråk som förstaspråk, men också

många vanliga hörande som lärt sig teckenspråk som andraspråk.

Varje land har sitt eget teckenspråk. Norge har sitt och Polen har sitt, och eftersom teckenspråken är självständiga i förhållande till respektive lands talspråk så är skillnaden mellan norskt och svenskt teckenspråk lika stor som mellan polskt och svenskt. Men om man behärskar ett teckenspråk är det lättare att lära sig ett annat. Det beror på att skillnaderna mellan teckenspråken huvudsakligen är lexikala, medan det finns likheter mellan språken i grammatisk uppbyggnad.

Språkets ställning

Teckenspråket är inte officiellt ett inhemskt minoritetsspråk. Det har därmed inte ett juridiskt bindande samhälleligt stöd. Men de döva betraktar sig som en språklig minoritet med teckenspråk som kulturbärare och identitetsbärare. Det uttrycks kanske tydligast i att döva inte använder beteckningen DÖV om personer

med nedsatt hörsel i allmänhet, utan snarare om dem som gått i dövskola och har teckenspråk som primärspråk.

När riksdagen 2000 beslutade om fem svenska minoritetsspråk valde den att inte ge språket status som minoritetsspråk. Ändå har det svenska teckenspråket i praktiken ett stöd från samhället som är unikt jämfört med de flesta inhemska teckenspråk i världen. Språket är undervisningsspråk i dövskolan, hörande föräldrar har rätt till teckenspråksutbildning på betald arbetstid, döva har rätt till teckenspråkstolk i arbetsliv, privatliv och framför allt i högre utbildning. Det är saker som döva i många länder i världen ser som en utopi att sträva mot.

Teckenspråket har dock även hos oss förtryckts under lång tid. Det har i praktiken varit förbjudet i dövskolan under en stor del av nittonhundratalet, liksom t.ex. tornedalsfinskan var förbjuden i Tornedalens skolor. Argumentet var att det svenska språket leder till integration i det svenska samhället. Döva barn skulle lära sig att tala och att läsa på läpparna för att lyckas i livet. Om de fick använda det lättillgängliga teckenspråket i klassrummet skulle det målet inte kunna uppnås. Resultatet av denna skolpolitik blev givetvis än mer katastrofalt för dövas skolframgång är för tornedalsbarnens. Talad svenska är ju överhuvudtaget inte tillgänglig för döva elever.

Teckenspråk och svenska

Teckenspråk är ett rent "muntligt" språk och har ingen skriftlig form. För den

skriftspråkliga funktionen använder döva svenska, inte bara för information från och till det omgivande svenska samhället utan också för inbördes kommunikation via texttelefon, datornätverk och sms. (Mobiltelefonen har inneburit samma revolution för döva som för hörande.)

Döva ser på sig själva som tvåspråkiga med teckenspråk som medel för direkt kommunikation och svenskt skriftspråk som medel för fjärrkommunikation. En renodlat funktionsuppdelad tvåspråkighet. Men förhållandet till svenska har också vissa konsekvenser för teckenspråkets struktur.

Språkets struktur

Att språket produceras med gester och tas emot med synen har givetvis långtgående konsekvenser för strukturen. Ändå

är likheterna i uppbyggnad med talade språk större än skillnaderna.

Tecknet består precis som ord av mindre beståndsdelar som i kombination blir betydelsebärande. Dessa mindre delar, fonemen, utgörs av:

- a) hur handen formas, t.ex. flat hand, knuten hand, pekhand o.s.v.
 - b) var handen hålls, t.ex. på kinden, på bröstet, i utrymmet framför kroppen o.s.v.
 - c) hur handen hålls, t.ex. uppåtriktad eller framåtriktad, och hur den är vriden, t.ex. handflatan in mot kroppen, mot vänster, nedåt o.s.v.
 - d) vilken rörelse handen utför, t.ex. cirkelrörelse, slag nedåt, upprepad kontakt med kroppen o.s.v.
 - e) hur munnen formas.
- (Den som vill se tecknen kan gå till

Döva betecknar sig som en språklig minoritet med teckenspråket som kulturbärare.

Digital version av svenskt teckenspråkslexikon, adress: www.ling.su.se/tsp)

Skillnaden mellan ett talat ords fonem och tecknets är att dessa fonem i tecknet utförs samtidigt. Ordets fonem kommer mer eller mindre efter varandra.

En annan skillnad är att tecknen mycket oftare än talade ord är ikoniska, d.v.s. avbildande. Vissa av dessa avbild-

Telefon. Flyghanden, vänsterriktad och inåtvänd, kontakt vid örat.

ningar är så tydliga att en nybörjare kan se vad som betecknas utan ytterligare förklaring (se TELEFON eller BOLL t.ex.). Men de flesta är ikoniska först när man vet vad de betecknar (som KATT eller HUND). Andra är ikoniska för vuxna men knappast för barn och unga i dag (som KAFFE eller MJÖLK, se s. 38). Många tecken är dock inte ens ikoniska när man vet vad de betecknar (ABSTRAKT, DEMOKRATI).

Handalfabetet består av 28 handformer som motsvarar bokstäver i alfabetet. Det utnyttjas framför allt för att återge

Boll. Vinkelhänderna, framåtriktade och nedåtvända, förs nedåt från varandra i utåtgående båge samtidigt som de vrids uppåt, kontakt med varandra.

egennamn eller svenska ord som är tillfälliga lån i språket. Det finns också ett litet antal tecken som kan härledas till svenska ord genom handalfabetet men snarast är permanenta lån. Några få tecken har ock-

så en bokstaverad variant som innebär förstärkning (BRA, NEJ). Dessa lån gäller oftast korta svenska ord.

Mer komplicerat är förhållandet mellan svenska och teckenspråk för det som brukar kallas ”svenska på munnen”. Det

Katt. Flata handen, vänsterriktad och nedåtvänd, förs inåt ett par gånger under kontakt med den andra flata handens ovansida.

Hund. Flata handen, nedåtriktad och inåtvänd, upprepad kontakt med benet.

innebär att många tecken tillåter – ibland påbjuder – en munrörelse som ser ut som när man säger ett svenskt ord med en betydelse besläktad med tecknets. Statusen hos dessa munrörelser är tills vidare oklar, men de används också av barn som ännu inte kan några svenska.

Grammatik

Teckenspråk saknar de kategorier som uttrycks med ordböjning i t.ex. svenska, alltså genus, numerus, bestämdhet och tempus. Däremot finns det en rik möjlighet att modifiera verb med olika betydelseskiftningar som ’skriva-länge’, ’skriva-intensivt’, ’fråga-en-person’, ’fråga-flera-personer’, ’fråga-en-i-taget’. Det finns också en grupp verb som uttrycker befintlighet och förflyttning som kan inkorporera information om vad som finns respektive förflyttar sig, s.k. polysyntetiska konstruktioner. Teckenspråket har alltså en rik morfologi men knappast vad man skulle kalla böjning.

Kaffe. Knutna handen, framåtriktad och vänstervänd, rör sig i cirklar moturs under kontakt med den andra knutna handen.

Syntaktiskt har teckenspråket precis som svenska den grundläggande ordföljden subjekt-verb-objekt. Den är något stabilare än i svenskan, eftersom den bi-

Demokrati. V-händerna, framåtriktade och uppåt-vända, förs åt höger.

behålls också i meningar som inleds med ett adverbial och i ja/nej-frågor. Frågefunktionen markeras i stället med höjda ögonbryn och att huvudet och överkroppen skjuts litet framåt, alltså med icke-manuella signaler. Icke-manuella signaler främst i ansiktet används för att skilja oli-

Mjolk. Knutna händerna, framåtriktade och vända mot varandra, förs upp och ner växelvis.

ka satstyper både för huvudsatser och olika typer av bisatser.

Ett annat karaktäristiskt drag i teckenspråksgrammatiken är att utnyttja positioner och riktningar i utrymmet framför kroppen för att syfta på personer eller företeelser. Om vi tar t.ex. verbet FRÅGA som i sin grundform har en rörelse rakt fram, så kan vi genom att ändra riktning på rörelsen ange till vem frågan ställs. Om vi låtit en position till höger representera t.ex. banken genom att vi utfört tecknet för bank till höger, så kan vi uttrycka 'fråga banken' bara genom att låta rörelsen i tecknet FRÅGA gå fram åt höger i stället

för rakt fram. Denna rumsliga dimension i teckenspråkets grammatik kanske skiljer språket mest från den talade svenskan. ■

Fråga. Stora nyphanden, uppåtriktad och vänstervänd, kontakt med hakan, förs framåt.

Abstrakt. Pekfingret, uppåtriktad och framåtvänd, kontakt med pannan. Därefter förs sprethanden, fram och tillbaka i sidled.

LITTERATUR

- Bergman, Brita & Nilsson, Anna-Lena (1999), Teckenspråket. I: Hyltenstam, Kenneth (utg.), *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund. S. 329-351
- Hyltenstam, Kenneth (1999), Inledning: Ideologi, politik och minoritetsspråk. I: Hyltenstam, Kenneth (utg.), *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund. S. 11-40
- Sveriges Dövas Riksförbund (1997), *Svenskt teckenspråkslexikon*. Stockholm

Forskning om det svenska teckenspråket har pågått sedan början av 1970-talet vid Stockholms universitet, institutionen för lingvistik, avdelningen för teckenspråk. Via avdelningens hemsida kan man såväl söka i lexikonet som få en förteckning över publikationer om språket. Adress: <www.ling.su.se/tsp>

Sveriges Dövas Riksförbund (SDR) är i huvudsak en intressepolitisk organisation för döva men bedriver också visst arbete med att framställa material på och om teckenspråk. SDR har gett ut *Svenskt teckenspråkslexikon* (1997) i bokform. Webbadress till SDR: <www.sdrf.se>

Barndoms oböjligt adjektiv

”Minns du dina barndoms jular” kunde häpna stockholmare läsa på en reklamaffisch för en del år sedan. Formuleringen avhånades vederbörligen i medierna och kritiserades av språkvårdarna. Men uppenbarligen har konstruktionen slagit rot hos inte så få språkbrukare. Den direkta anledningen till den här notisen är ett inslag i radion i augusti 2002. Där yttrade en akademiskt bildad kvinna, 55+, med god kontroll över sina uttrycksmedel: ”... hoppade jag alla mina barndoms hagar i rutiga knästrumpor” (reservation för minnesfel). Det fick mig att söka efter konstruktionen på webben, och mycket riktigt hittade jag inemot 100 förekomster av typen possessivt pronomen i pluralis + *barndoms* + substantiv i pluralis. Några kan förklaras som särskrivning, t.ex. *mina barndoms år*, men de flesta kan det inte: *mina barndoms höstträd*, *mina barndoms hjälteband* etc.

Mina är det vanligaste pronomenet, men *dina*, *sina*, *våra* och *era* förekommer också. *Somrar* är det vanligaste huvudordet, och även de flesta andra återfinns inom barndomsminnenas typiska ämnesfär av tider, platser och aktiviteter: midsommaraftnar, kvarter, julgransplundringar.

Jag testade också med *ungdoms* och *ålderdoms*, med väsentligt färre träffar, kan-

ske hälften för *ungdoms* och noll träffar för *ålderdoms*.

Den korrekta konstruktionen, *min barndoms*, är förstås mycket vanligare, med flera tusen träffar, men den här påtalade tycks mig ändå tillräckligt frekvent för att uppmärksammas av språkvården. Hur ska man förklara dess uppkomst? Konstruktionen kan väl beskrivas som att *barndoms* fungerar som ett oböjligt adjektiv, ungefär som i *en trerums marklägenhet*. Kan den konstruktionstypen ha påverkat typen *mina barndoms*? Och hur ska språkvården ställa sig? Personligen reagerar jag med motvilja, och det finns väl inget skäl att nu knäsetta den. Ska man tro att den har framtiden för sig, att den kommer att tillhöra mina ålderdoms språkvanor?

Peter A. Sjögren

Hur många m? (1)

Språkvård 2/2002 diskuterades stavningarna *damning*, *lamning*, *ramning*. Under 1700-talet fördes en lång debatt om hur man skulle ange lång vokal i svensk stavning. Till sist blev man enig om de regler som gäller fortfarande, och Carl Gustaf af Leopold formulerade dem i en avhandling om stavning som Svenska Akademien gav ut år 1801. Det knepigaste problemet hade varit hur man skulle skriva ord som *sylt*, *fyllt*, *fyllning*, d.v.s. där en kort betonad vokal följs av två olika konsonanter i uttalet.

Man hade just kommit på skillnaden mellan stavelse och morfem, och Leopold fastslog att konsonanten efter vokalen skulle dubbeltecknas om en morfemgräns gick mellan de båda konsonanterna: *full-t*,

full-komlig, fyll-ning på samma sätt som man dubbeltecknade en konsonant i slutet av ord efter kort betonad vokal: *full, fyll*. Om ingen morfemgräns åtskilde konsonanterna skulle man enkelteckna båda konsonanterna: *sylt, pult*. Detta är som bekant huvudregeln och den innebär alltså att sådana ordstammar som isolerade stavas med dubbel slutkonsonant ska stavas så också om en böjningsändelse, en avledningsändelse eller ett sammansättningsled fogas till ordstammen. Den regeln borde förstås gälla också om ordstammen slutar på dubbelt *m* som är fallet i *damm, lamm, ramm*. Det heter alltså i genitiv *damm-s, lamm-s, ramm-s* och med avledningsändelsen *-ning* borde det på samma sätt heta *damm-ning, lamm-ning, ramm-ning*.

Allt hade varit frid och fröjd om inte Leopold och hans samtida hade infört en undantagsregel för andra ord på kort betonad vokal + *-m* i ordslut och framför konsonantisk ändelse. Här påbjöds enkelteckning: *töm, tøm-s, tøm-t, tøm-ning*. Varför gjorde man detta undantag? Ja, det berodde på att bokstaven *m* såg så lång ut i sig själv och att man ville bespara den handskrivande en viss ansträngning. Ett dubbelt *m* såg dessutom konstigt ut, inte minst framför ett kommande *n*. Samtidigt gällde den gamla regeln att ensam konsonant efter betonad kort vokal skulle dubbleras framför vokal: *tömma, tömmer*. Varför drogs då inte *lamm, lamm, ramm* med i undantaget? Ja, det berodde förstås på att just dessa ord kontrasterade mot existerande ord med lång vokal: *dam, lam, ram*.

Nu är det som det är: dessa ord tar ändelser. Därför borde vi enligt huvudregeln skriva *rammning* om att ramma ett skepp men *-ramning* om att inrama tavlor. Att vi sedan inte har ord som *damning* eller

lamning (med långt *a*) borde inte vara skäl att ändra på huvudregeln. Vi skriver ju *till* och *att* fastän det inte finns några ord som *til* och *at*. Desto mer beklagligt är det att Svenska Akademiens ordlista sedan länge upptar de här orden med bara enkelt *m*, ett onödigt skönhetsfel som bör ändras i nästa upplaga.

På det hela taget är reglerna för dubbelteckning av svenska ord inte helt orimliga – även om det finns en del andra konstigheter som också borde opereras bort. Hit hör stavningen av *döma* som rimligen borde följa mönstret *glömma*. En annan underlighet är att *n* enkeltecknas framför ändelsen *-t* men inte framför *-s*. Det heter alltså *känt* men *känns*. Det verkligt svåra är emellertid valet av enkel eller dubbel konsonant i främmande ord som *abonnera, avisera, addera, kommitté*. Vill man

Allt hade varit frid
och fröjd om inte
Leopold och hans
samtida hade
infört en undan-
tagsregel för andra
ord på kort
betonad vokal +
-m i ordslut och
framför konso-
nantisk ändelse.

slippa den svårigheten så blir det nog nödvändigt att genomföra generell enkelteckning efter obetonad vokal: *abonera, avisera, adera, komité* så som nystavarna ville ha det 1886. Men det är en annan och lite större fråga.

Ulf Teleman

ningsvarianterna: *damning* el. *dammning*, *lamning* el. *lammning*, *ramning* el. *rammning*? Inte behöver man lista stavningar som *limmning* och *rymmning* för det: där finns inga grundord som stavas *limm* eller *rymm*.

Staffan Hellberg

Hur många m? (2)

Stavningen av /m/ är ett undantag i svenskan, eftersom /m/ dubbeltecknas bara mellan vokaler inom samma enkla ord. Vi skriver alltså *kam, lim, rum, program*. Jämför dubbelteckningen av andra konsonanter i ordslut: *pall, vall, lapp, tapp, attrapp*. Nu finns det tre ord som utgör undantag från undantaget och dubbeltecknar /m/ på samma sätt som andra konsonanter: *damm, lamm, ramm*.

Det där brukar vi klara av. Men ordlistan vill att vi ska göra undantag från undantaget från undantaget när dessa tre ord (eller morfem, noga räknat) ingår i avledning. Vi ska alltså inte skriva *damning, lammning, rammning* – efter huvudregeln, som vi ser i *pallning, vallning, lappning, tappning*, och efter de enkla *damm, lamm, ramm*. Utan vi ska följa undantaget för /m/ och skriva *damning, lamning, ramning* – efter mönster från andra ord med /m/, som *limning, rymning, simning*.

Och det är svårt. Redan i min doktorsavhandling 1974 undrade jag hur många svenskar som klarade det. Nu visar Ragnar Hult (i Språkvård 2/2002) hur ofta dessa avledningar dyker upp med två *m*, alla stavningsprogram till trots. Frågan är då hur mycket man måste insistera på denna finurlighet. Vore det inte en hyggelig eftergift åt bruket att lista båda stav-

Juristlingvist

Tjänstebeteckningen *juristlingvist* används flitigt inom EU:s institutioner men även allt oftare i Sverige. Jag undrar om denna föga eleganta direktöversättning (från franskans *juriste-linguiste*) med fog kan anses vara en lämplig tjänstebeteckning på svenska. För tillträde till tjänster av detta slag krävs nämligen juridisk, men inte språkvetenskaplig, utbildning och examen. Innehavare av juristlingvisttjänster sysslar överhuvudtaget inte med språkvetenskap i sitt arbete. *Lingvist* betyder emellertid i vedertaget svenskt språkbruk just språkvetare. En s.k. juristlingvist är dock – trots att termen i sig ger sken av att betyda det – inte alls någon lingvist.

Vad anser redaktionen? Vore det inte dags att börja verka för användning av den enkla och genomskinliga term som Kenneth Larsson rekommenderade i sitt betänkande "Hur vi kan främja kvaliteten på de svenska EU-texterna" (SOU 1998:114), nämligen *språkjurist*?

Olaf Önnersfors, Luxemburg

Kommentar: Vi kan bara instämma i dessa synpunkter: *språkjurist* är naturligtvis bättre.

Redaktionen

NYUTKOMMET

E-posten

Språkvård 4/2000 fanns en artikel av Olle Bälter, ”Att bli herre över e-posten”. Nu har Bälter återkommit med en hel liten skrift i ämnet, den 48-sidiga *Från E-pest till E-bäst – konkreta råd för ett bättre e-postliv* (Today Press AB, 2002). Den nästan övervitsiga titeln säger något om bokens stil: lite för många roliga uppslag och anekdoter som drar åt olika håll. Men det hindrar inte att Bälter har mycket klokt att säga och kan bygga på egen gedigen forskning – han har bl.a. skrivit en doktorsavhandling om e-postanvändning. Skriften kan alltså rekommenderas till de många som känner att de inte riktigt orkar med sin e-post.

Olle Josephson

Kosmopolitiska Viborg

”det gamla Viborg taltes 4 språk” är ett bevingat uttryck bland gamla viborgare. När gränsen mellan Finland och Ryssland ändrades 1944 hamnade Viborg på den ryska sidan och stadens långa historia som flerspråkig upphörde. Hur man levde tidigare med de fyra språken – finska, ryska, svenska och tyska – får vi veta i *Viborgs fyra språk under sju sekl*, redigerad och också till större delen skriven av Marika Tandefelt (Schildts för-

lag, 2002). Hon är språkvetare och själv av Viborgssläkt. Två historiker medverkar också, Peter Stadius och Lena Huldén. Vittnesmål berättar om att viborgarna var stolta över sin flerspråkighet och stadens kosmopolitiska prägel. Alla kunde givetvis inte alla fyra språken, och kunde man dem så var det i olika grad. Finska, som numerärt sett var majoritetsspråket, hade inte samma status som de övriga språken. Det talades av tjänstefolket i staden och av lantbefolkningen runt om. Men det var det språk som hördes mycket och det språk som alla måste kunna något av. Invånarna sades veta precis vilket språk som skulle användas i vilken butik och på andra offentliga platser. Man blandade gärna in ord från de andra språken, men något egentligt blandspråk uppstod aldrig, trots att viborgare själva kallade sitt språk för rotvälska. Långt in på 1800-talet verkar man i stort sett ha haft en pragmatisk syn på språkanvändning och språktillhörighet. ”Att språket kunde ses som en etnisk eller en rentav nationell symbol fick de lära sig senare”, konstateras lakoniskt.

Birgitta Lindgren

Latinet lever!

Om latinets tre roller berättar Tore Janson, f.d. professor i latin, i sin bok *Latin. Kulturen, historien, språket* (Wahlström & Widstrand, 2002). Det var romarnas modersmål i antiken, det var hela Europas internationella språk fram till några hundra år sedan, d.v.s. ett område som vida överstiger den del av det romerska väldet där latinet faktiskt en gång var modersmål, och det är det språk som

de allra flesta lånord kommer från i de moderna europeiska språken. I den fylliga genomgången av dessa roller får man också en kulturhistorisk översikt. Man får en uppfattning om hur romarna levde och får bl.a. svar på frågan "Hur förfärliga var romarna?".

I slutet av boken finns en grundläggande genomgång av latinsk grammatik och ett avsnitt om ordbildning samt en lista över ord och fraser som omnämns i boken. Listan kompletteras med kända latinska citat och ett urval andra ord avsett att täcka in ett basordförråd. Boken innehåller också ett kapitel med kommenterade lästips.

Birgitta Lindgren

Parallellskrivning

Internationella storföretag är i dag självklart mångspråkiga. Så även svenska storföretag, som exempelvis Electrolux. Där skrivs en mängd texter på olika språk, både olika nationella språk – som svenska, danska och italienska – och engelska, som är koncernspråket. Texterna vänder sig till mycket skiftande läsargrupper, både inom och utanför företaget. Hur det här skrivandet går till har Kristina Jämtelid studerat i sin avhandling *Texter och skrivande i en internationaliserad affärsvärld. Flerspråkig textproduktion vid ett svenskt storföretag* (Stockholms universitet, 2002). Med hjälp av enkäter, intervjuer och textanalyser av främst produktbroschyrer och personaltidningsartiklar visar hon bl.a. att traditionell översättning är förhållandevis sällsynt i dessa sammanhang. I stället praktiseras vad som här kallas *parallellskrivning*. Exempelvis pro-

duktbroschyrer skrivs direkt på de olika nationella språken utifrån ett gemensamt engelskspråkigt råmaterial, som emellertid inte fungerar som en källtext utan mer som en idébank.

Jan Svanlund

Ordboksklassiker

Bonniers svenska ordbok har alltsedan 1980-talet haft en säker ställning som en innehållsrik, lättillgänglig och högst användbar ordbok med uppgifter om stavning, böjning, uttal (i tveksamma fall), ibland stilvärde och användningsområde, och framför allt utmärkta enkla förklaringar. Positionen befasts med den åttonde upplagan (Bonniers, 2002). Sammanlagt 700 nya ord har lagts till det redan väldiga ordförrådet, som *carvingskida*, *caffelatte*, *soggig* ('fuktig'; 'nattständer'), *domänförlust* och *tifo* ('läktararrangemang där supportrar stöttar o. hyllar sitt lag genom att kasta konfetti, visa banderoller o.d.').

Olle Josephson

Läsa i grundskolan

Pedagogen Ulf Fredrikssons doktorsavhandling *Reading Skills among Students of Immigrant Origins in Stockholm* (Institutet för internationell pedagogik, Stockholm, 2002) är en statistisk studie av sammanlagt 12 000 stockholmska invandrarelevs läsförmåga i grundskolans årskurser 3 och 8, jämförd med 38 000 infödda elever. Lästestet är det IEA-test som utarbetats för internatio-

nella jämförelser. Många elever gjorde testet på både svenska och sitt modersmål.

Som alltid vid kvantitativa studier uppstår en del tolkningsfrågor. Varför lyckas exempelvis elever som fått någon undervisning på sitt modersmål och särskild undervisning i svenska som främmande språk statistiskt sett sämre än de som inte fått denna undervisning? Jo, naturligtvis därför att den förra gruppen har sämre språkkunskaper från början, inte därför att undervisningen skulle vara missriktad. Författaren är väl medveten om komplikationerna, men läsaren måste också vara beredd att själv handskas varmsamt med de många intressanta siffrorna.

Olle Josephson

Nordiska domäner

Förhållandet mellan engelskan och det inhemska språket är en avgörande språkpolitisk fråga för Nordens länder. Lånorden klarar vi nog, men vad händer när gymnasier, arbetsplatser och forskningslaboratorier helt enkelt byter till engelska? Och hur vanligt är det?

Nordiska ministerrådet lät förra året en forskare i varje nordiskt land kartlägga konkurrensen mellan engelskt och nordiskt språk i centrala domäner. Rapporterna har nu sammanställts och bearbetats till en lättläst 150-sidig skrift av journalisten Renée Höglin, *Engelska språket som hot och tillgång i Norden* (Temanord 2002:561). Den vänder sig inte till språkvetare i första hand. Andra har kanske mer att hämta: den företagsavdelning som står inför en övergång till engelska som

koncernspråk, den skolledare som planerar ämnesundervisning på engelska eller den högskola som vill utveckla språkträningsprogram på både svenska och engelska. Många erfarenheter rapporteras, och faror och förtjänster med olika lösningar diskuteras.

Boken kan beställas från <order.fritzes@liber.se>.

Olle Josephson

Skrivarråd

Vi är många som redigerar en föreningstidning, håller i en liten skriftserie eller någon gång får i uppdrag att gå in i ett bokprojekt. För oss har Christer Wallentin skrivit en anspråkslös men nyttig handbok, *Jag en ordbehandlare* (Lilla Förlaget, 2002). Wallentin diskuterar lågmält egna erfarenheter som tidskriftsredaktör, kommittésekreterare, fackboksförfattare m.m. Läsaren får inblickar i hela processen: planering av redaktionsmöten, manusgranskning, redigering, eget skrivande, tryckerikontakter. Författaren är mångkunnig och ödmjuk. Hurtigt beskäftiga patentlösningar lyser med sin frånvaro, konkreta förnuftiga förslag med sin närvaro.

Olle Josephson

À la Lindström

Den som med utbyte sett tv-programmet *Värsta språket* kommer att känna igen mycket i Fredrik Lindströms nya bok, *Jorden smartaste ord* (Bonniers, 2002). Det märks att de tillkommit

samtidigt; här finns t.ex. kapitel om språkets uppkomst och om nyordsbildning. Tempot är lugnare, och författaren kan ge sig tid att utveckla resonemang som bara flimrar förbi i tv-rutan. När Fredrik Lindström är väl påläst och t.o.m. kan bygga på egen forskning, blir det riktigt bra populärvetenskap, t.ex. sidorna om rikstalspråk och högreståndsdialekter på 1600- och 1700-talet. På andra ställen kan man nog reta sig på pratighet, ytlighet och svepande påståenden: livet var enklare förr, påstår Lindström, och därför fanns inte ordet *strul*; svenska svordomar är mesigare än andra språks; det finns inga damer längre. Enkla faktafel har förlaget inte alltid hunnit rätta till (1700-talet är inte religionsfrihetens århundrade i Sverige).

Men strunt i det! Vi behöver språkböcker som inte kräver särskilda förkunskaper hos läsaren och som bubblar av upptäckarlust.

Olle Josephson

Dokudeckare om hieroglyfer

Kan en bok som skildrar en persons mödosamma arbete med att dechiffrera den hieroglyfiska skriften vara spännande? Till och med så läsaren nästan biter på naglarna? Ja, det är åtminstone fallet med *Egyptens nycklar* av Lesley & Roy Adkins (sv. översättning Thomas Andersson, MånpoCKET, 2002). En *dokudeckare* kallas den på baksidestexterna. Den handlar om hur fransmannen Champollion till slut, 1822, lyckades dechiffrera hieroglyferna i kamp med med-

tävlare och trots svåra umbäranden i form av sjukdom och dålig ekonomi. Till följd av Napoleons fälttåg till Egypten blossade det upp en fullkomlig Egyptenfeber, och många började intressera sig för den gåtfulla hieroglyfiska skriften. Européer förde bort mängder med inskriptioner från Egypten, ibland gick man ganska brutalt fram. Men förmodligen var det ändå bortrövandet av dessa minnesmärken som räddade dem åt eftervärlden. De äldsta dokumenten dateras till 4000 f.Kr, de yngsta till 300-talet e.Kr. I 1800-talets Egypten behandlades dessa historiska dokument inte alltid med tillbörlig vördnad. Under den resa till Egypten som Champollion till slut fick göra träffade han på arbetare som trodde att det var Napoleons soldater som hade klottrat på stenarna.

När inskriptioner visade att Egypten hade en historia som gick längre tillbaka än den tideräkning katolska kyrkan erkände, kom egyptologin och studiet av hieroglyfer att uppfattas som ett hot. Champollions insatser blev erkända av hans samtid, även om han hade fiender. Han hann dock inte njuta länge av sin berömmelse. Han uttryckte ofta oro över att han skulle dö innan han hade löst hieroglyfernas gåta, och han blev otålig när han måste lägga sina vetenskapliga studier åt sidan för att arbeta för brödfödan som lärare, bibliotekarie, museiföreståndare. Han avled endast 42 år gammal, troligen till följd av medfödd dålig hälsa men sannolikt också till följd av ren utmattning.

Birgitta Lindgren

Rumpdrag och agremationsexpandyl

Språkvård 2/2002 skrev vi om *himpagimpa* och efterlyste andra nonsensord med avspisningsfunktion. Kristina Gunnarsdotter påminner därför om *rumpdraget*. Hennes far, uppvuxen på en bondgård i Blekinge, har berättat om hur man i hans barndom lurade bort småbarnen från slakten genom att be dem springa till granngården och låna *rompedraget*. När barnen kom med sin fråga, förstod man hos grannen att det var slakt på gång, och skickade dem vidare till nästa granne ”eftersom man precis lånat rompedraget dit”, och så vidare. När så barnen kom hem med oförrättat ärende var arbetet med slakten avklarad.

Rumpdraget är gammalt. Kristina Gunnarsdotter citerar bland annat ett belägg från 1730 i Svenska Akademiens ordbok: ”Rumpe-drag kallas thet, ther med Slachta ren, ehwad han betienar sig vthaf yxeskaftet, eller en annan staka, drager skinnen vthaf rumpon på kreaturet när han thet slachtat. Och effer ther

til icke behöfwes nogot serdeles instrument, plägar man narra poikar, när man wisar them bortt at låna Rumpe-drag.”

Pia Solberg i Göteborg uppger om *agremationsexpandyl*: ”Det används när man inte vet det rätta ordet för en (ofta teknisk) tingest, när man inte vill svara ärligt på frågor.

– Vad har du där?

Agremationsexpandylen till bilen.

– Vad håller du på med?

Lagar agremationsexpandylen.”

Vi tackar för *rumpdrag* och *agremationsexpandyl*, och uppmanar Språkvårds läsare att sända in fler belägg på avspisande nonsensord.

Olle Josephson

Ära, rikedom, reda

Vid 1600-talets början var svenskan oprövd som vetenskapligt språk, rudimentär som förvaltningsspråk och politiskt språk och hade ett myller av varierande stavningar och böjningar. Två hundra år senare rådde i stort sett ortografisk och morfologisk ordning, och svenskan var lätt att bruka i nästan vilket sammanhang som helst. Hur kunde den tidens språkvård och språkpolitik komma därefter?

Svar står att finna i en alldeles ny bok av Lunda-

professorn Ulf Teleman, Svenska språknämndens ordförande under många år i slutet av 1900-talet. *Ära, rikedom, reda* är den ståtliga titeln, som uppger om forna språkvårdarmål för svenskan. Boken har nu kommit som nr 85 i Svenska språknämndens skriftserie. Den vänder sig främst till en språkvetenskaplig publik och rymmer åtskilligt med termer och grammatik. Därför säljs den inte i bokhandeln utan som beställtryck. Det blir lika snyggt som en vanlig bok, men upplagan är mindre. Se närmare information på Språknämndens webbplats.

Olle Josephson

Nordiskt språkmöte

Vårje år håller Nordens språknämnder ett gemensamt möte. I år ägde det rum i Løgum Kloster i södra Danmark i månadsskiftet augusti/september. Viktigaste överläggningsämne var språkvårdens uppgifter i förhållande till nordbor med icke-nordiskt modersmål. Viss oenighet kunde nog skynta i diskussionerna. Alla ansåg det viktigt att invandrarbarn får mycket skolundervisning också på sitt eget modersmål. Vi vet att det är snabbaste vägen till skolframgång och till snabb inläring av det nya

majoritetsspråket. Men är denna undervisning främst ett medel för bättre kunskaper i ett nordiskt språk, eller är mångspråkigheten också ett mål i sig för de nordiska språksamhällena? Några svarade kraftfullt ja på den senare frågan, andra tvekade.

Olle Josephson

Du, man och Rinkebysvenska

Rinkebysvenska är flera olika saker: inlärsrvenska, en multietnisk ungdomsdialekt, eller en svenska där talaren särskilt anpassar sig till lyssnare som inte har svenska som

modersmål. Låt oss därför vara försiktiga med snabba kategoriseringar.

Det sade Kari Fraurud,

tidigare chef för Språkforskningsinstitutet i Rinkeby, när hon höll ett av huvudföredragen vid en stor konferens 25–26 oktober i Uppsala med det ståtliga namnet ”26:e sammankomsten för svenskans beskrivning”. Det mångspråkiga Sverige var denna gång temat för de tre huvudföredragen. Annars handlade de

45 föredragen om det mesta i dagens svenska, från betoningsmönster i frågeformade påståendesatser (”Gär vi vidare här bland publiken”) till byggnadssnickarens läsning under en arbetsdag.

Maria Fremer från Helsingfors universitet beskrev t.ex. det tilltagande bruket av *du* i stället för *man*: ”Du får inte en villa under miljonen i dag”. Hon kunde visa att denna *du*-användning ökar när intensiteten och engagemanget i samtalet stiger.

Vad som sades i de andra föredragen kan så småningom läsas när de nästa år kommer i tryck i en konferensvolym från Institutionen för nordiska språk i Uppsala.

Olle Josephson

Engelska svårt för läkare

Högutbildade svenskar läser engelska så bra att svenskt fackspråk inte tjänar några praktiska syften; det är bara provinsiell nostalgi. Det motargumentet är inte ovanligt när Språknämnden och andra språkpolitiska aktörer hävdar att svenskan måste utvecklas inom alla samhällsområden. Men invändningen håller inte.

I Läkartidningen 26–27/

2002 (s. 2930–32) redovisas en undersökning där 114 danska, norska och svenska allmänläkare fick läsa samma översiktsartikel i tio minuter, på papper eller på skärm, på modersmålet eller på engelska. Artikelnen hade hämtats från facktidskriften *Journal of Trauma*. Omedelbart efter läsningen fick försökspersonerna fylla i ett frågeformulär med sex öppna frågor om artikelns innehåll.

Ingen skillnad fanns mellan dem som läste på papper och dem som läste på skärm. Men de som läste på sitt modersmål fick signifikant bättre resultat än de som läste på engelska.

Engelska är medicinens internationella språk, och självklart ska alla läkare behärska det. Lika självklart är – eller borde vara – att det går fortare och lättare att begripa saker och ting på sitt modersmål. Svensk sjukvård blir helt enkelt bättre om svenskan fortlever som medicinskt fackspråk. Mycket praktiskt, föga nostalgiskt.

Olle Josephson

Remisser

Mål i mun (SOU 2002:27) lade fram sitt betänkande i april. Till de viktigaste förslagen hörde lagstiftning om svenska som huvudspråk, en särskild språkmyndighet

Rinkebysvenska är flera olika saker.

och tre mål för svensk språkpolitik: svenskan ska vara komplett och samhällsbärande, offentlig svenskan ska vara korrekt och välfungerande, och alla medborgare har rätt till språk på tre sätt: modersmålet, svenskan och främmande språk (se vidare Språkvård 2/2002).

Remisstiden gick ut den 30 september. De närmare 200 remissinstanserna är övervägande positiva. Uttryckliga invändningar mot de språkpolitiska målen förekommer knappast.

Däremot hävdas i ett par svar att den föreslagna språklagen representerar en diskutabel form av lagstiftning, eftersom den bara ger en allmän ram och inte preciserar vad brott mot lagen skulle innebära. Andra anser att lagen bör innefatta också minoritets- och invandrarpråkens rättigheter.

Av tyngre remissinstanser protesterar endast Statskontoret mot en ny myndighet; Ekonomistyrningsverket och Riksrevisionsverket påpekar dock att finansieringen inte är i hamn. Flertalet tycks se det som en självklarhet att den ska komma till stånd.

De närmast berörda av utredningens många förslag är ofta positiva. Universitet och högskolor håller med om att engelskan inte får ta över fullständigt som forskningsspråk och kan tänka sig obligatoriska

avhandlingssammanfattningar på svenska. Både LO och Svenskt Näringsliv vill också ge rejält utrymme för svenskan på arbetsplatserna; LO betonar särskilt vikten av god sfi-undervisning (svenska för invandrare).

Skolverket är i viss mån ett undantag. Man gillar föreslagna satsningar på sfi, men ogillar nästan alla andra förslag på skolans område. Motiveringen är dels att enskilda skolor ska ha stor frihet att avgöra hur mycket de vill satsa på svenska i förhållande till andra ämnen, dels att "alla språk är lika viktiga". I grunden bör därför inte svenskan ha en särställning i den svenska skolan – eller i det svenska samhället.

På Kulturdepartementet börjar nu arbetet med att utforma en proposition till riksdagen utifrån utredning och remissvar. Det kommer att ta tid. Först 2004 kan det bli riksdagsbeslut, och först 2005 kan en ny svensk språkpolitik se dagen.

Olle Josephson

Värsta språket, ba

I nte oväntat är SVT:s och Fredrik Lindströms *Värsta språket* en tittarsuccé. Det har det lättsamma folkbildningsprogrammet väl förtjänat. Språknämnden ser dock som sin plikt att framföra

magisteraktiga synpunkter.

Exempelvis redovisade man i programmet den 7 november en tittaromröstning om svenskans onödige ord. *Ba, typ* och *liksom* kom etta, tvåa och trea. Liberale Fredrik lät resultatet passera utan närmare kommentar.

Det kunde ha varit på sin plats att påpeka att dessa ord alls inte är onödiga i

Vardagligt samtalspråk, liksom, kan inte bedömas på samma sätt som skriftspråk.

vardagssamtal vännar emellan. De fungerar som effektiva och snabba samtals signaler. Ofta är de gränssignaler i repliken, ett talets kommatecken eller kolon. De ersätter omständigare fraser:

*Och då sade hon = hon ba
I huvudsak står jag för
föregående påstående även om
vissa nyanseringar nog kunde
tillfogas = typ*

*Detta är den ungefärliga
utgångspunkten för min
utsaga och jag övergår nu till
huvudpoängen i mitt
påstående = liksom*

Språknämnden ba: Vardagligt samtalspråk, liksom, kan inte bedömas på samma sätt som skriftspråk eller föreläsningsspråk. Typ.

Olle Josephson

SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

Svenska språknämnden är sammansatt av representanter för olika organisationer med intresse för svenska språket och svensk språkvård. Ordförande är professor Mats Thelander och sekreterare docent Olle Josephson, tillika föreståndare för sekretariatet.

Nämnden har till uppgift att följa det svenska språkets utveckling i tal och skrift, att bedriva språkvård och även att stärka den nordiska språkgemenskapen. Det dagliga arbetet utförs vid nämndens sekretariat av tio personer, varav sju språkvetare.

Nämndens skriftserie omfattar för närvarande 84 nummer. Senast utgivna är:

84 Margareta Westman: *Språkets myllor* (2001)

83 *Namnlängdsboken. Historien bakom namnen i almanackan* (2000)

82 *Svenska skrivregler* (2000)

Språknämnden ger också ut ordböcker och ordlistor såsom *Nyordsboken* (2000), och *Skandinavisk ordbok* (2002).

För närmare information om titlar, innehåll, priser och beställningar hänvisas till webbplatsen: <http://www.spraknamnden.se>

Språkvård

38:e årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare: Olle Josephson

Redaktionssekreterare: Birgitta Lindgren, Jan Svanlund

Annonser i Språkvård: 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2002 (4 nummer) vid prenumeration direkt hos nämnden: för privatpersoner 107 kr + porto (125)

för företag och övriga 132 kr + porto (150)

Prenumeration genom expeditionen eller pg 197475-7, Svenska språknämnden

Redaktion och expedition: Svenska språknämnden, Box 20057, 104 60 Stockholm

tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

E-post: expedition@spraknamnden.se (för beställning);

info@spraknamnden.se (för språkfrågor och synpunkter på Språkvård)

Språknämnden på Internet: <http://www.spraknamnden.se>

Telefonrådgivning (vard. 09.00-12.00): 08-442 42 10

Tryck: Berlings Skogs, Trelleborg 2002